

MELLAN STATEN
OCH KAPITALET

Civilsamhället
under
omkonstruktion

Jenny Björkman

MELLAN STATEN OCH KAPITALET

Civilsamhället under omkonstruktion

Maj 2010

© Jenny Björkman
Layout: Rolf Bergström Design
Korrektur: Bernt Josephson Förlag AB
Tryck: AlfaPrint, 2010
ISBN: 978-91-979022-0-5

Innehåll

INLEDNING	6
MELLAN STATEN OCH KAPITALET	9
ÖSTEUROPEISKA DISSIDENTER BANADE VÄGEN	11
FRÅN FOLKRÖRELSER TILL CIVILSAMHÄLLE	13
OMRÅDESGRUPPEN BLEV SVARET NÄR FÄLTET EXPLODERADE	16
TILLFÖR BEGREPPET NÅGOT?	20
CIVILSAMHÄLLET OCH STATEN	24
METAANALYSER FÖRDJUPAR FÖRSTÅELEN	26
CIVILSAMHÄLLET BORTOM NATIONSGRÄNSERNA	32
ÖVERKONTROLL OCH ÖVERTRO	36
MÅNGA MYTER – MEN VAD VET VI?	40
VÄLFÄRDEN OCH DEN IDEELLA SEKTORN	43
INTEGRATIONEN GENOM CIVILSAMHÄLLET?	48
ENTREPRENÖRSKAP OCH FILANTROPI – NYGAMLA	
DELAR AV CIVILSAMHÄLLET	52
CIVILSAMHÄLLET'S HYBRIDISERING OCH GOVERNANCE	58
DET OMHULDADE CIVILSAMHÄLLET	61
CIVILSAMHÄLLET 3.0?	68
APPENDIX I	73
APPENDIX II	76
APPENDIX III	79

Inledning

Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond (RJ) har sedan sin tillkomst i mitten av 1960-talet varit en av landets viktigaste forskningsfinansiärer. Även om stiftelsen huvudsakligen verkat reaktivt med öppna utlysningar riktade till universitet och högskolor, har den dessutom haft ambitionen att på eget initiativ söka fånga upp nya eller eftersatta forskningsområden och/eller problem med samhällsrelevans. RJs mer aktiva och forskningsinitierande arbete sker framför allt inom särskilt tillkallade områdesgrupper. I dessa ingår forskare och praktiker, som under en begränsad tid – vanligen 6–8 år – har styrelsens uppdrag att avspana forskningsläget och bedöma behovet av eventuellt riktade insatser inom ett visst, ofta brett definierat, forskningsområde.

Under 1990-talet ställdes den svenska välfärdsmodellen inför stora utmaningar, bland annat genom den ekonomiska krisen från 1992 och framåt, som satte inte minst den offentliga sektorn under stor budgetpress. Nu kom snart den ideella sektorn och frivilligorganisationerna i blickfånget. Den svenska modellen, som i princip hade brett politiskt stöd, krävde mobilisering av alla goda ideella krafter, gärna i nya fria och marknadsnära organisationsformer. För att tydliggöra vad vi visste om den ideella sektorn, uppdrog den dåvarande civilministern år 1993 åt statsvetaren Erik Amnå att göra en kartläggning av kunskapsläget och att vid behov föreslå en forskningsatsning. Amnås utredning (Ds 1995:30) visade att det fanns behov av ny och bredare forskning om sektorn, och föreslog att det dåvarande forskningsrådet HSEFR skulle ges i uppdrag att administrera denna insats. Förslaget om en riktad satsning vann dock inget gehör då.

Intresset för den ideella sektorn och civilsamhället vidmakthölls i politisk retorik (snart även från vänsterhåll) och i forskarvärlden, vilket avspeglas i flera publicerade undersökningar. RJ stödde exempelvis en vetenskaplig kartläggning av den ideella sektorns omfattning i Sverige, som ingick i ett internationellt projekt initierat av Johns Hopkins Universitetet. Den svenska undersökningen genomfördes av Tommy Lundström och Filip Wijkström och finns bland annat redovisad i boken *The Non-Profit Sector in Sweden* (Manchester University Press, 1997). RJ bidrog även till flera nationella och internationella konferenser som behandlade frivilligsektorns och filantropins roll i olika välfärdsmodeller. Stiftelsen understödde även projekt inom det framväxande området social ekonomi.

Vetenskapsrådet (VR) gjorde åren 2002–03 en kartläggning av svensk forskning om demokrati och folkrörelser (Vetenskapsrådets rapport 2003:15). Vad gäller folkrörelseforskningen konstaterade VR

”...att den är historiskt tillbakablickande och i mycket också nationellt inåtvänd, i det att den ger särartsperspektiv på dessa rörelser som något unikt för Sverige och svensk samhällsutveckling.” Rådet fann samtidigt glädjande tecken på ”...en pågående förnyelse och tyngdpunktsförskjutning inom svensk folkrörelseforskning. I denna utveckling har framför allt forskningen om det civila samhället, den ideella sektorn och frivilliga organisationer kommit att utmärka sig som nydanande.” Rådet konstaterar att denna utveckling också uppmärksammats av Erik Amnå i hans ovan nämnda utredning. Vidare framhöll man att det på ”...kort tid visserligen kommit framflytande forskning om sociala rörelser och om det civila samhället och dess ideella sektor, men det har också under tiden skett en nyorientering inom forskningen om de traditionella folkrörelserna. Dock sker det i forskningen obestriddligen en upplösning av begreppet folkrörelser till förmån för det internationellt spridda begreppet sociala rörelser.”

Vetenskapsrådet föreslog därför ett strategiskt grundforskningsprogram för att stärka sådan forskning. Förslaget vann dock inte regeringens gehör vad gällde en satsning på forskning om den ideella sektorn/folkrörelserna. VR fick däremot i uppdrag att inrätta ett forskningsprogram för mångvetenskaplig demokratiforskning från år 2005. Men återigen kom inte någon satsning på forskning om den ideella sektorn till stånd.

Av flera skäl låg sålunda civilsamhället i tiden när RJ hösten 2003 inrättade en områdesgrupp för just forskning om civilsamhället. Ledamöterna presenteras i Appendix I. Vid sidan om sina ordinarie verksamheter har gruppens medlemmar genom studieresor, konferenser och seminarier aktivt deltagit i forskningsaktiviteter nationellt och internationellt. Detta har medfört ett stort antal möten och en dialog över disciplinränsor och mellan olika miljöer med intresse att problematisera olika samhällsvetenskapliga perspektiv på civilsamhället. Drygt 20 seminarier och konferenser har engagerat ett stort antal forskare och praktiker (se Appendix II). Därutöver har gruppens medlemmar medverkat i tre publikationer som initierats inom RJ-uppdraget: *Civilsamhället. Några forskningsfrågor* (red. Erik Amnå, RJ och Gidlunds förlag, 2005), *Det civila samhället som forskningsfält. Nya avhandlingar i ett nytt sekel*, (red. Lars Svedberg & Lars Trägårdh; RJ och Gidlunds förlag, 2006) och *Global Civil Society: More or Less Democracy* (Håkan Thörn & Mikael Löfgren, red., *Development Dialogue*, 2007:2). På förslag från områdesgruppen inrättade RJ även ett postdoktoralt forskningsprogram om civilsamhället 2007. I programmet, som finansieras av Hyresgästföreningen, Sensus Studieförbund, Svenska sällskapet för nykterhet och folkupplysning samt Vårdförbundet, ingår åtta forskare som disputerat under de senaste åren (se Appendix III).

Områdesgruppen har funnit att forskningen om civilsamhället är

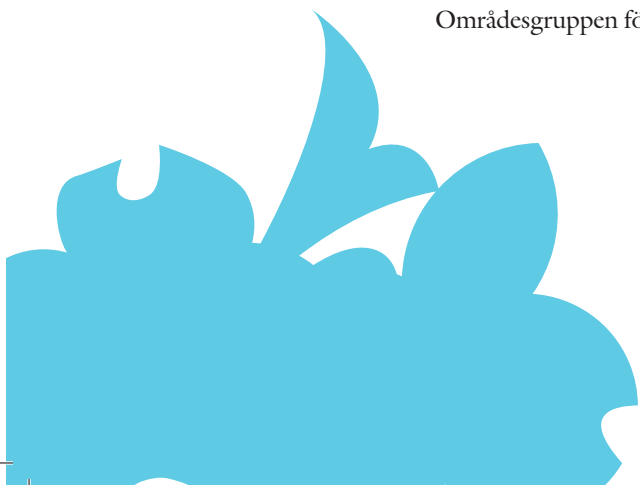
på framväxt inom åtskilliga humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner (se t.ex. Svedberg & Trägårdh, 2006), men att det finns ett behov av en riktad långsiktig satsning mot fundamentala principer och mekanismer. Detta har återkommande diskuterats inom gruppen, och även framförts till Folkrorelseutredningen. Det var därför glädjande när regeringen år 2009, i enlighet med Folkrorelseutredningens förslag (SOU 2007:66), föreslog riksdagen att anslå inte mindre än 220 mkr över en tioårsperiod till forskning, kunskapsförmedling och statistik om den ideella sektorn (Regeringens proposition 2009/10:55). Inom ramen för denna forskningssatsning har nu Vetenskapsrådet (VR) fått ansvar för genomförandet av en utlysning, som uppgår till 15–20 mkr per år. Samtidigt har SCB fått i uppdrag att utveckla statistiken inom området. Regeringen har därmed i många delar tagit fasta på RJs och VR:s tidigare bedömningar av behovet av fördjupad forskning om den ideella sektorn. Statens satsning innebär en välkommen, betydande förstärkning till RJs postdoktorala program och nationella och internationella nätverksarbete inom detta fält.

RJs sedan länge planerade avslutning av områdesgruppens för forskning om civilsamhället uppdrag vid utgången av år 2009 passar sålunda väl i tiden. Inom områdesgruppen diskuterade vi flera modeller till slutrapport. Vi stannade vid att engagera en forskare, tillika vetenskapsjournalist, för att med ett utifrånperspektiv ta sig an det mångfacetterade område som gruppens ledamöter verkar i. Uppdraget gavs åt fil.dr Jenny Björkman, historiker inriktad på 1900-talets välfärdspolitik. Jenny Björkman har genom att intervjua forskare och praktiker inom fältet fått fram en rad intressanta perspektiv på debatten och forskningen om civilsamhället. Hennes text är ingen kartläggning, utan illustrerar hur forskare med olika disciplinära och teoretiska utgångspunkter ser på detta område som blivit så omhuldat, nästan ihjälkramat, men även omdiskuterat. Vi tackar Jenny för en läsvärd bok med många uppslag till fortsatt forskning om civilsamhället.

MATS ROLÉN, docent
Ordförande

MALIN GAWELL, fil.dr
Sekreterare

Områdesgruppen för forskning om civilsamhället

Mellan staten och kapitalet

Civilsamhället under omkonstruktion

Civilsamhället, den ideella sektorn, idéburna organisationer eller den tredje sektorn. Oavsett vad man kallar den här delen av vårt samhälle så finns den där. Och det är inte helt lätt att säga vad det är som utgör civilsamhället eller vad det egentligen är.

På invigningen av Klara Södra Kyrkogata 1 i Stockholm, där bland annat Sektor3 (tankesmedjan för civilsamhället), Bildningsförbundet Sensus och Sveriges förenade studenter huserar, fick inbjudna politiker av alla färger frågor om civilsamhället. Huset är en samlingsplats för en rad organisationer som kan räknas till civilsamhället och den ideella sektorn. Det visade sig att de allra flesta gillade det, och att alla tyckte att de själva var en del av civilsamhället via olika organisationer. Där- emot fanns det några små skillnader i om de tyckte att deras partier i sig var en del av civilsamhället.

Civilsamhället är helt enkelt något som alla tycks gilla och gärna vill vara en del av. Det är fint att engagera sig i frivilliga organisationer. Det ger status att ha ett ideellt engagemang. Frivillighet och engagemang attraherar således också politiker av alla schatteringar.

Trots detta är det inte helt lätt att säga vad civilsamhället är. Kanske kan man säga att de organisationer som huserar på Klara Södra Kyrkogata ger en god illustration av sektorn. Där sitter Svenska kyrkan, Arbetsgivaralliansen, Arbetsgivarförbundet KFO, Coompanion, Famna, Brukarkooperativet JAG, Polisförbundet, Sektor3, Sensus studieförbund, Skoopi, Stockholms stift, Sveriges förenade studentkårer (SFS) och det nya Överenskommelsekansliet. Alltså både den tidigare statliga kyrkan och en del tydliga intresseorganisationer, kooperativ och studieförbund. Svårdefinierat och ändå väldigt välbekant.

Filip Wijkström, docent vid Handelshögskolan i Stockholm, hävdar att det är just detta oklara som är den ideella sektorns själ – och den som är intresserad av att delta och engagera sig, bryr sig antagligen inte om definitionerna. För det finns ännu inte någon gemensam förståelse av denna sektor på samma självklara sätt som för offentlig eller privat sektor. Däremot ger detta ett mervärde för alla de miljontals svenskar som på olika sätt är engagerade i civilsamhället. Det ger helt enkelt något att vara med, att jobba gratis på kvällar och helger, det vill säga att engagera sig. Kanske, tror Filip Wijkström, handlar det om ett sätt att inte bara organisera världen utan att förbättra den, och idén om att man försöker göra världen och samhället lite bättre är en stark drivkraft.

Erik Amnå, statsvetare vid Örebro universitet och förbundsordför-

ande i studieförbundet Bilda, är en av de forskare som har ägnat mycket möda åt att fundera kring och om civilsamhället. Han konstaterar att civilsamhället kanske främst kan karaktäriseras som det åtråvärda mellanrummet mellan stat och marknad.

Bland de organisationer som ställt sig bakom Sektor3 finns så vitt skilda organisationer som Sveriges Muslimska råd, Riksbyggen, Riksteatern och IOGT-NTO – bland många andra. Och det visar, liksom hyresgästerna på Klara Södra Kyrkogata 1, bredden av civilsamhället. Det är organisationer som är organiserade efter en idé, de är ideella. Men mer har de egentligen inte gemensamt. Det finns inget samlande mål för civilsamhället, inga gemensamma pamfletter. Många organisationer har tvärtom motstridiga mål och konkurrerande idéer. Däremot är de var och en organiserade kring idéer eller visioner.

Till skillnad från den offentliga sektorn eller det privata näringslivet har heller inte denna sektor tydliga motståndare i dag. Det gäller rent politiskt – där det visserligen finns skillnader mellan blocken vad det gäller det ansvar man vill tilldela civilsamhället. Men samtliga partier och båda blocken är i dag överens om det goda med en livskraftig och slagfärdig ideell sektor och vitsen med ett starkt civilsamhälle, och förespråkare från båda blocken hämtar energi från så kallade idéburna organisationer.

Att det är något viktigt är uppenbart. Nyligen avsatte regeringen 220 miljoner för att den ideella sektorn skulle beforskas. Det är ingen dålig summa, som dessutom med all tydlighet visar att det också från regeringens sida finns ett stort stöd för sektorn.

Men varför är intresset så stort för civilsamhället och hur forskar man om det? Varför ska man överhuvudtaget göra det? Vad spelar civilsamhället för roll?

ÖSTEUROPEISKA DISSIDENTER BANADE VÄGEN

När begreppet civilsamhället under andra halvan av 1980-talet började dyka upp på svensk mark, blev det genast omdebatterat. Till skillnad från i dag fanns det tydliga skillnader mellan högern och vänstern i hur man uppfattade begreppet, och därav skilda sätt att ladda det ideologiskt.

Då var det redan ett populärt begrepp utomlands. I hela den engelskspråkiga världen, men inte bara där, användes redan begreppet. Men nu var det inte bara forskare som började omhulda det, utan också politiker, lobbyister, debattörer och en rad andra.

För begreppets legitimitet var den tidigare historiska utvecklingen viktig. 1980-talets och delvis även 1970-talets östeuropeiska dissidenter, började nämligen prata just om civilsamhället. I flera östeuropeiska stater saknades det ett civilsamhälle, vilket var ett problem eftersom det försvarade uppbyggnaden av en demokrati.

Liknande diskussioner fördes ungefär samtidigt i Latinamerika. Både den östeuropeiska och den latinamerikanska diskussionen bidrog till att debattörer i Väst fick upp ögonen för begreppet, och dessutom gav det begreppet en legitimitet som det kanske inte annars fått. Civilsamhället fick status och i kampen mot totalitära regimer – oavsett om det var i Sydamerika eller i det forna Östeuropa – blev begreppet plötsligt modernt igen.

Ofta ställdes dessutom civilsamhället i den utländska debatten i ett slags motsatsförhållande till staten. Som begrepp passade det därför särskilt väl in i de forna kommunistiska staterna i östra Europa, där det kunde anpassas till den skeptiska syn som fanns på staten och till en statsrelativism som var vanlig där. Men det gjorde också att begreppet blev användbart i väst, där det passade in i 1980-talets kritik mot den alltför starka och omfattande staten.

Man började betrakta och analysera de nya sociala rörelserna som delar av civilsamhället. Och både bland konservativa, liberaler och vad som benämns som postsocialister var man positiv till begreppet.

Här fanns för både politiker och forskare något att sätta tänderna i. Det handlade om att försöka förstå hur samhället skulle organiseras och hur det goda samhället skulle bestå. Det blev allt fler – bland både politiker, forskare och de ideella organisationerna själva – som menade att det var just genom ett starkt civilsamhälle som man kunde skapa, bevara och underhålla demokrati. Det var alltså civilsamhället snarare än staten som kunde skapa demokrati. Men inte bara demokratin utan också välfärden och tillväxten kunde upprätthållas och förbättras genom ett starkt civilt samhälle. Att kunna klassas som en social rörelse

eller en Non-governmental-organisation, NGO, blev ett kvalitetsmärke i sig.

Under 1990-talets kris blev civilsamhället för många på den politiska högerkanten något av en lösning på flera av de problem som fanns i tiden. Även om vänsterdebattörer många gånger var kritiska till att det offentliga skulle lämna ifrån sig makt och initiativ till det privata, var civilsamhället – den ideella sektorn – och det som i någon mån var de gamla traditionella folkrörelsernas efterträdare, acceptabla. Idéburna organisationer både kunde och borde till exempel skapa socialt kapital.

Från att inte ha diskuterats sedan 1800-talet, började alltså olika grupper under Kalla krigets slut, att introducera begreppet igen. Det nygamla civilsamhället gjorde entré. Det fanns visserligen några som använt begreppet – bland annat den italienske filosofen Antonio Gramsci, som diskuterade begreppet under 1920-talet – men i det stora hela hade begreppet varit dött. En anledning var att idén om välfärdsstaten då växte sig stark. Inte minst i Skandinavien var tilltron till staten så stark att den trängde ut talet om ett civilsamhälle; staten och samhället fick dessutom i många fall synonyma betydelser. Så även om civilsamhället i någon mening fanns, så var det få eller ingen som talade om det, analyserade det eller ens såg det. Civilsamhället var inte intressant.

En del forskare menar att detta är viktigt att förstå för att man ska kunna begripa varför civilsamhället som begrepp och studieområde återigen blev så populärt efter murens fall. I samband med att hela vår traditionella historieskrivning bytte ben så började man också se samhället och samtiden på ett nytt sätt. Man började helt enkelt se och analysera civilsamhället och dess organisationers roll och betydelse i samhället.

FRÅN FOLKRÖRELSE TILL CIVILSAMHÄLLE

Men det som vi kallar civilsamhälle i dag har naturligtvis varit beforskat också tidigare. Det finns till exempel tydliga kopplingar mellan begreppet civilsamhälle och diskussionerna om Gemeinschaft/Gesellschaft, eller till Jürgen Habermas idéer om den borgerliga offentligheten och hur den fungerar.

Redan under 1800-talet fanns det mellan privat och offentlig sektor en annan sfär, ett sprängfyllt tomrum som historikern Torkel Jansson kallade det. Detta tomrum var många gånger det som forskare i dag kallar civilsamhället.

Det har alltså funnits ett civilsamhälle, som också under perioder varit beforskat, mycket tidigare än under 1990-talet. I Sverige gäller det inte minst folkrörelserna och deras föregångare – 1800-talets associationer – men också den borgerliga offentligheten i vidare bemärkelse.

Men de studierna har inte haft civilsamhället i sig som studieobjekt. Man har inte heller lagt olika typer av idéburna organisationer – till exempel folkrörelser, stiftelser och sociala kooperativ – bredvid varandra i dessa analyser. Måhända har det också påverkat hur man har sett på och hur man undersökt folkrörelser, offentligheter och så vidare.

Att handla och verka i civilsamhället, att medverka och engagera sig i ideella organisationer handlar ofta om att bejaka andra rationaliteter än de som finns i privat sektor eller i den statliga sfären. Det visade redan den forskning som behandlade de svenska folkrörelserna.

Folkrörelserna ägnades stor uppmärksamhet under 1970-talet i svensk historieforskning. De tilldelades en närmast förlösande roll för demokratin och dess genombrott. Denna uppmärksamhet har fortfarande ett starkt grepp över det vi i Sverige förstår som det civila samhället. Filip Wijkström använder metaforen ”folkrörelsemarinad” för att beskriva den inbäddning i folkrörelsebegreppet som forskningen om det civila samhället fortfarande lider av. Otvetydigt var det dock i och genom folkrörelserna – bland annat arbetarrörelsen, frikyrkan och nykterhetsrörelsen – som det moderna, demokratiska Sverige byggdes. Den helt ljusa bilden av folkrörelserna har i senare forskning delvis avfärdats – folkrörelserna var inte helt igenom demokratiska och så vidare – men klart är att de anses ha format vårt samhälle och lärt sina medlemmar demokrati och därmed bidragit till det allmänna samhällsliga engagemanget.

Fortfarande menar de flesta forskare att folkrörelserna bidrog till uppbyggnaden av Sverige som vi känner det i dag. På så sätt finns det tydliga kopplingar mellan de vinster som ofta tillskrivs ett starkt civilsamhälle och de positiva effekter som folkrörelserna förde med sig.

– Jag har ofta undrat vad som skulle hänt om jag haft på mig civilsamhällesglasögon när jag forskade om folkrörelserna i Jämtland och Härjedalen, säger historikern Mats Rolén, som 1990 publicerade Jämtland och Härjedalens historia 1880–1980, och dessutom var ordförande i RJs områdesgrupp om civilsamhället.

– Man kan fråga sig om vi som var med under 1970- och 1980-talen och forskade om folkrörelserna under 1800-talet i Sverige skulle ha kommit till andra slutsatser om vi öppnat diskussionen för ett begrepp som civilsamhället, eller vad som skulle hända om man i dag gjorde folkrörelseundersökningar, men med den nya begreppsapparaten, säger han.

Mycket av det som man faktiskt forskade om då, handlar ju om det som ännu i dag är civilsamhällets adelsmärken: demokratisering, delaktighet, medborgarfostran och så vidare, även om några av de mest banbrytande studierna under 1990-talet tydligt lyfte in också den välfärdsproduktion som bedrivs av idéburna organisationer i analysen.

– Men anledningen till att vi inom Riksbankens Jubileumsfond (RJ) tog upp frågan var att vi hade märkt att civilsamhället, och det som höll på att hända där i utrymmet mellan staten och marknaden, behövde undersökas mer, säger Mats Rolén.

Folkrörelserna, som en gång i tiden varit med och byggt upp Sverige, hade under 1970- och 1980-talen försvagats. Många gånger hängde verksamheten på några få eldsjälar. Men verksamheterna i stort tappade både medlemmar och sympatisörer. Det gällde så väl den en gång så starka traditionella arbetarrörelsen som nykterhetsrörelsen. Och det gällde också de stora etablerade partierna. Larmen om ungdomarnas bristande engagemang var återkommande. Men, samtidigt kunde man konstatera att civilsamhället inte nödvändigtvis blev svagare. Vad var det som höll på att hända?

En intressant skillnad i de undersökningar som gjordes var att historiker – också de som undersökte tiden efter andra världskriget – tenderade att fokusera på det som kallades folkrörelser, medan statsvetare i allt högre grad började undersöka det som de kallade civilsamhället. Vad var det som gjorde att det var historiker som undersökte folkrörelserna, och statsvetare som studerade civilsamhället?

En förklaring är naturligtvis arvet från folkrörelsestudierna och traditioner inom ämnena – historikerna förhåller sig till den tid då folkrörelserna var en stor och viktig del av civilsamhället. Mats Rolén menar också att ett skäl kan vara att det i dag finns en starkare marknad för enfrågerörelser och till detta försöker de traditionella folkrörelserna anpassa sig. Men eftersom folkrörelserna en gång i tiden var så framgångsrika har deras makt också kommit att till viss del identifieras med staten.

Det är alltså inte bara trender som gjort att man i dag hellre pratar

om civilsamhället än om folkrörelserna. Det ligger faktiskt något mer i civilsamhällesbegreppet, tror han.

– Samtidigt finns det tydliga kopplingar mellan begreppen. Jag tycker att det är viktigt att man inte glömmer det, säger Mats Rolén.

Att så är fallet är tydligt. Det var till exempel den så kallade folkrörelseutredningen som tidigt föreslog att man skulle avsätta ett antal miljoner till forskning om civilsamhället. Utredningen föreslog helt enkelt att man skulle använda en del av det statliga stödet till folkrörelserna direkt till forskning om civilsamhället. Bakom det förslaget finns bland andra Malin Gawell, ekonom, civilsamhällesforskare och tillika en av medlemmarna i RJs områdesgrupp för civilsamhället.

– Det behövs verkligen forskning inom det här området, säger hon, och pekar till exempel på det faktum att det överhuvudtaget saknas statistik om den ideella sektorn. Dessutom kan pengarna användas som draghjälp för hela sektorn, tror hon.

Helt utan statistik är nu inte sektorn. Filip Wijkström vid Handelshögskolan har två gånger, med tio års mellanrum, 1992 och 2002, sammanställt och publicerat statistik som handlar om organisationerna i den svenska sektorn.

– Men vi saknar fortfarande den kontinuerliga uppföljning av sektorns utveckling som ett SCB-uppdrag från regeringen skulle innebära, menar Filip Wijkström.

Förslaget från folkrörelseutredningen föll i god jord, och Nyamko Sabuni, som var ansvarig minister, har uttalat sig positivt. Hon tror att hela den ideella sektorn tack vare de nya ringmärkta forskningspengarna kommer att få ett större erkännande.

– Ingen vet i dag vilken roll den ideella sektorn faktisk spelar i samhället, och det är synd. Därför behövs det fakta och inte minst just statistik och siffror, säger Malin Gawell.

Eftersom civilsamhället tillmäts så stor betydelse menar hon att det är viktigt att sektorn undersöks mer systematiskt. Det behövs därför både grundforskning och andra studier som kan hjälpa beslutsfattare att förstå vad det är som händer, men också studier som kan peka mer mot framtiden.

Dessutom saknas samordning mellan de studier och den kunskap som finns, vilket också gör det svårt att veta vad man faktiskt vet, konstaterar hon. Det pågår en rad studier om civilsamhället inom olika discipliner runt om i landet – och även utomlands – men det finns egentligen ingen som vet exakt vad som är på gång och vad som görs. Den kunskap som finns borde samordnas bättre, inte minst för att komma praktiker i civilsamhället till del, menar Malin Gawell. Men också för att till exempel myndigheter ska förstå vad den ideella sektorn innebär rent konkret.

OMRÅDESGRUPPEN BLEV SVARET NÄR FÄLTET EXPLODERADE

Redan 2003 samlade Riksbankens Jubileumsfond sig i en så kallad områdesgrupp för att utreda just den typen av frågor; vad är civilsamhället och hur man skulle förstå intresset för det mångtydiga mellanrummet staten och kapitalet? Med i gruppen fanns forskare, praktiker och företrädare för civilsamhället. Områdesgruppen bestod av Mats Rolén, Erik Amnå, professorn i antropologi Christina Garsten, före detta utbildningsministern Bengt Göransson, före chefen för Cancerfonden Marianne af Malmborg, före vice Riksbankchefen Kristina Persson, som blivit ordförande i föreningen Norden och Global Utmaning, professorerna Lars Svedberg, Hans Westlund och Håkan Thörn samt ekonomerna Filip Wijkström och Malin Gawell.

Dan Brändström som då var vd för Riksbankens Jubileumsfond berättar att man genom att starta gruppen ville försöka se vad som var på gång inom fältet. Flera med honom upplevde att fältet hade exploderat under 1990-talet.

– Det fanns ju så klart forskning om folkrörelser sedan tidigare, men man hade aldrig tittat på samhället på det här viset, och det var ju spännande. Civilsamhället liksom trängde sig på och det blev nödvändigt att titta närmare på vad det var. Och så var ju folkrörelseforskningen lite gammal och tråkig, säger han.

För en stiftelse som Riksbankens Jubileumsfond var det naturligtvis också intressant med den nya stiftelseforskningen. Det här var på många sätt ett outforskat fält. En grupp vid Handelshögskolan i Stockholm hade tidigare presenterat en kartläggning av det svenska stiftelseväsendet. Där analyserades såväl stiftelsernas förmögenheter som verksamhetsområden.

– Förmögenheterna hos många stiftelser hade ju vuxit otroligt mycket och stiftelserna hade fått mer makt – inte minst ekonomisk makt – och det var också viktigt att studera, säger Dan Brändström.

Han påminner också om att man redan tidigare på olika sätt stött det ideella samhället och engagemanget, bland annat genom att till exempel ge pengar till Ideell Arena och Stiftelser i samverkan. Här var alltså saker och ting på gång – en scenförändring, som borde studeras och analyseras. RJ borde, tyckte Dan Brändström, ta chansen att vara med.

Och därmed skapades alltså områdesgruppen för civilsamhället hösten 2003. Områdesgrupperna är stiftelsens verktyg för att vid sidan av de årliga stöden till projekt- och programforskning, stödja men också kartlägga forskningsbehov och stimulera till mer forskning. I områdesgruppen för civilsamhället samlades därför både forskare och praktiker som kunde ha något att säga om det fält som exploderat.

För Dan Brändström själv har mycket av det mest intressanta vad det gäller den nya forskningen om civilsamhället handlat just om hur stiftelserna har utvecklats och skaffat sig makt. Inom det området har Riksbankens Jubileumsfond blivit en viktig spelare under 2000-talet, påpekar han.

I samband med den finansiella krisen under hösten 2008 och under våren 2009 närmade sig områdesgruppens arbete sitt slut och då hade man en diskussion om civilsamhället, sedd i tiden och med tanke på den finansiella krisen. Bengt Göransson, folkrörelseman och tidigare bland annat socialdemokratisk kulturminister, var en av ledamöterna.

– När vi började gruppen fanns det inom både politiken och inom näringslivet många som önskade sig mindre statlig inblandning och ett starkare civilsamhälle som kunde träda i statens ställe. Men i dag, när finanskrisen har nått oss, har fokus förändrats, säger han.

Göransson menar att de nyliberala idéer som före krisen fanns om ett fritt medborgerligt engagemang ökade kontinuerligt – fram till krisen. Krisen har i stället medfört att allt fler ropar på staten och vill ha den tillbaka. Staten ska rycka in för att agera garant och räddare.

– Det gäller överallt. Och det gäller både banker och företag – också de företag och banker, där det står folkrörelser och ideella organisationer bakom, som Swedbank och sparbanksrörelsen, säger han, och undrar om detta inte är en vändning i synen på civilsamhället och det högt värderade entreprenörskapet.

– När det blåser springer man alltså till staten, då litar man inte till civilsamhället eller på den privata sektorn, avslutar Bengt Göransson.

Det finns invändningar mot ett sådant resonemang. Kristina Persson – före detta vice Riksbankschef och bland annat stiftare av Frejas Fond – menar att det inte är riktigt så enkelt, att man lämnar förhoppningarna till civilsamhället. Också i krisen finns det många som menar att civilsamhället inom sig bär en del av lösningen.

– En del av lösningen på krisen finns i civilsamhället, och det viktiga är att man nu bygger upp både en starkare stat – med starka institutioner som kan balansera ekonomin – men också ett starkare medborgarsamhälle, säger hon.

Enligt Bengt Göransson är det emellertid viktigt att notera att staten under 2000-talet utvecklat sig till en vad han kallar jättelik skattebetalarnas förening, och det är inte den typen av stat som bör växa eller bli starkare.

– Det är inte bra, det är till och med farligt, eftersom det därmed saknas medborgerligt och samhälleligt inflytande, säger han.

Det är emellertid ett problem om vissa delar av civilsamhället professionaliseras, menar professor Hans Westlund, ekonomhistoriker vid KTH, Stockholm, med anledning av diskussionerna kring Swedbank.

En gång i tiden var sparbankerna delar av en folkrörelse, och Swed-

bank är fortfarande delar av sparbanksrörelsen. Därför är det inte okomplicerat när de agerar som vilken affärsbank som helst. Själva grundtanken är ju att de företag och de organisationer som har folkrorelseanknytning, ska agera utifrån sin anknytning och vara något annat än de rena affärsbankerna.

– Det är ett problem om civilsamhällets banker professionaliseras och blir precis som vanliga affärsbanker, säger Hans Westlund.

Också Filip Wijkström, som även har fungerat som vetenskaplig sekreterare för den svenska SparbanksAkademin, menar att inställningen till civilsamhället har förändrats i takt med att krisen fördjupats.

– Fokus i samtalet har allt tydligare kommit att sättas på civilsamhället, men det är en i många stycken yttlig förändring, och det handlar mest om ett slags naggande i kanterna, tror han.

Ändå är det viktigt menar han att försöka se vad det är som händer. Det civila samhället som analytiskt begrepp har ännu ingen stabil grund. Enligt Filip Wijkström är det fortfarande så att de allra flesta – även forskare – förstår samhällets organisering som i huvudsak dualistisk.

– Oavsett hur mycket mer positivt laddat begreppet civilsamhälle blivit så tenderar de allra flesta att se samhället som uppdelat mellan två sfärer – staten och kapitalet – den offentliga sektorn respektive näringslivet. Civilsamhället är fortfarande något som framför allt opererar ute i kanterna, och förändrar lite i marginalen i många människors föreställningsvärld. Däremot har tillskottet av denna nya sektor ännu inte i grunden förändrat det sätt som människor tänker på kring samhällets organisering, säger han.

Anledningen menar Filip Wijkström är att de allra flesta helt enkelt har svårt att tänka både ”ideell” och ”kommersiell” samtidigt. Därför menar han att alla rop på ett starkare civilsamhälle faktiskt inte ska förstås som något annat än krusningar på ytan. Men enligt statsvetaren Erik Amnå är problemet egentligen ett annat.

– Problemet är att det faktiskt inte skett någon idéutveckling alls under 15–20 år. Kritik både mot civilsamhället och mot forskare som sysslat med begreppet är svår att hitta, och det betyder att man inte inom fältet utvecklat någon självförståelse. Alltså kan man inte heller ha en egen agenda eller framtidsplaner. Civilsamhället har helt enkelt blivit akterseglat, säger Erik Amnå.

Samtidigt kan han emellertid konstatera att det faktiskt finns ett ställe där man fortfarande talar mycket och ofta om civilsamhället – nämligen inom den statliga förvaltningen.

– Men där har civilsamhället i dag reducerats till något som i huvudsak utför tjänster i statens ställe, säger han.

Detta är ett problem eftersom det muller som civilsamhället ger upphov till inom förvaltningen ofta bara är ett alibi för att utföra en po-

litik som egentligen inte syftar till att stärka civilsamhället utan till att försvaga staten. För att kunna åtgärda detta, för att göra civilsamhället starkare och mer livskraftigt är det därför viktigt, menar Erik Amnå, att man inom civilsamhället (och även bland de forskare som sysslar med sektorn) ser till att bryta den ideologiska tystnaden.

– Men jag kan ju alltid hoppas att jag har fel och det vi faktiskt ser i dag är en politikens återkomst, säger han.

Det menar i sin tur Kristina Persson att det faktiskt är. Hon anser dessutom att det inte bara är en temporär återkomst, utan en faktisk reell återkomst av politiken.

– Inte minst tror jag att de demografiska utmaningarna med en i västerlandet allt mer åldrande befolkning, kommer att tvinga oss tillbaka till politiken, säger hon.

Och det håller Erik Amnå med om.

– Det finns absolut en ny roll för staten. Kanske handlar det till och med om en renässans för den klassiska nordiska modellen, där den offentliga sektorn är stor och där den faktiskt sköter en rad välfärdsåligganden effektivare än de annars skulle hanterats, säger han.

Malin Gawell, ekonom som forskar om entreprenörskap och är verksam vid ESBR, är också medveten om att civilsamhället, ofta används retoriskt av politiker.

– Man vill utnyttja civilsamhället, men samtidigt kan detta inte dölja det faktum att den ideella sektorn är viktig, understryker hon.

Att politiker och förvaltning gillar civilsamhället och den ideella sektorn – vilket de 220 miljoner kronor som ska gå till forskning om civilsamhället med alla tydlighet visar – får alltså inte tas som intäkt för att sektorn är oviktig.

När den akuta finanskrisen blåst över 2010, är civilsamhället och entreprenörskapet återigen i ropet – och tilltron till civilsamhället tycks inte ha minskat, åtminstone inte i förvaltningen eller bland politiker.

De frågor som områdesgruppen ursprungligen ställde sig har delvis fått svar. Civilsamhället finns och spelar en viktig roll – men svaren har fört nya frågor och nya problem till ytan. Vad händer när civilsamhället förenas med näringslivet? Vad händer när politiker och förvaltning så tydligt omfamnar en sektor? Eller när civilsamhället sätts som ideal för statliga åtaganden? Och om civilsamhället är en grundbult för ett demokratiskt samhälle – går det då att bygga upp ett samhälle utifrån? Är det verkligen civilsamhället som fördjupar demokratin, eller är det bara vissa delar av det ideella engagemanget som är viktigt?

Frågorna om civilsamhällets väsen och vilken roll det spelar har alltså inte blivit färre, utan fler både i takt med att politiker och förvaltning tilldelat sektorn en allt viktigare roll och i takt med att den nya generationens forskare har rest nya frågor. Men det finns också forskare som är kritiska till begreppet.

TILLFÖR BEGREPPET NÅGOT?

När begreppet var nytt kom det till att börja med politisk kritik mot civilsamhället och framför allt mot betoningen av civilsamhället på bekostnad av staten och statligt organiserad välfärd. På vänsterkanten menade många att hänvisningar till civilsamhället framför allt var ett sätt att montera ned välfärden utan att säga att man gjorde det. Det var så att säga bara retorik. Fortfarande kan man stöta på den typen av argument, men det är uppenbart att civilsamhället i dag omhuldas också av aktörer på vänsterkanten. Ändå finns det forskare som inte är helt förtjusta i begreppet.

– Det handlar om vilka glasögon man har, säger Göran Ahrne, som är professor i sociologi vid Stockholms universitet.

Det finns, säger han, alltid saker som döljs och även om civilsamhället har fungerat som ögonöppnare för vissa fenomen, måste man enligt honom också vara vaken för att begreppet och fokuseringen på civilsamhället i dag kommer att skyla över andra saker. Civilsamhället har blivit en etikett, där begreppet knappast står för något, utan klistras på olika företeelser snarare av politiska skäl, menar Göran Ahrne.

På grund av detta anser Göran Ahrne att det som forskare framför allt bör koncentrera sig på att undersöka är just vad detta formlösa och undflyende begrepp egentligen är. Vad kan räknas som civilsamhället? Vad är den ideella sektorn? Hur skiljer den sig från andra fält i samhället? Kan man överhuvudtaget tala om en speciell rationalitet som finns inom civilsamhället och som inte finns på andra ställen? Om det finns en sådan vad skulle det i så fall vara? En del av detta handlar om att göra metastudier av begreppet och dess användning, för att på så sätt skapa förståelse för vår samtids stora användning av och tilltro till civilsamhället.

Även Sverker Sörlin, idéhistoriker vid KTH, är skeptisk till hur begreppet har kommit att användas.

– Civilsamhället var länge ett ord som forskare och debattörer hade svårt för i Sverige. Det kom hit via Centraleuropa under 1980-talet, och då var det del av en bestämd rörelse och kopplat till en alldeles särskild situation, säger han.

I dag är han rädd för att begreppet har kommit att bli alltför vitt – det betyder allt och därmed intet. Samtidigt betonar han att man också kan se begreppet som en del av upplysningen. Och dagens civilsamhälle började växa fram under och utifrån de gamla folkrörelserna redan under 1960-talet.

– Men som jag ser det måste man ändå fråga sig om begreppet verkligen levererar något nytt, säger han.

För att göra det måste man undersöka vad ett begrepp som civilsamhället faktiskt tillför, menar Sverker Sörlin.

– Risken finns ju alltid att termen egentligen inte tillför något och i så fall finns det ingen anledning att behålla den eller använda den i sina analyser, hävdar han.

Kanske är det alltså gamla och välkända fenomen i nya kläder. Men, säger Sverker Sörlin, det är viktigt att betona att detta i dagsläget inte är något vi med säkerhet kan fastslå. Därför finns det ingen självklar väg för hur vi ska hantera begreppet.

Men om man köper begreppet, är det därför nog så viktigt att man utreder det.

– I synnerhet som civilsamhället redan i dag blir del av en politisk kamp, tycker jag det är viktigt att man är lite försiktig och funderar över vad man vill ha det till.

Vad är det då han är kritisk till? Sverker Sörlin undrar vad det är förutom de klassiska uppdelningarna av samhället som begreppet civilsamhälle tillför. Vad är det som inte går att beskriva i patriarkala strukturer, genom klassanalyser, socialgruppsundersökningar eller analyser av regioner?

– Man måste skilja på väsentligt och stort. Även om Svenska kyrkan – som är en gigantisk del av det svenska civilsamhället – är en stor spelare och engagerar många människor, kanske den ändå inte säger något väsentligt om vårt samhälle?

Han betonar att han själv inte är säker på svaren i de här frågorna och att det mycket väl kan finnas en vits med ett begrepp som civilsamhälle, men att han ännu inte är helt övertygad.

– För är det intressanta med det stora engagemanget i en kyrka att det är en del av civilsamhället eller att man organiserar sig kring andliga frågor, undrar han och frågar sig om det kanske bara är ett nytt sätt att sälja gamla drömmar.

Det finns en risk, betonar han alltså, för att man för in nya begrepp som civilsamhället och bara ägnar sig åt att samla in bevis på att begreppet finns, utan att egentligen komma vidare. Man får därmed en massa belägg och fakta som visar att det faktiskt finns ett civilsamhälle, men man står fortfarande kvar utan att kunna säga vad det är till för eller hur det i sig påverkar samhället.

– Det finns något här, en potential – men är det rätt begrepp?, undrar han och betonar återigen att all forskning om civilsamhället fortfarande har haft för lite att säga om det stora, om samhället, och innan han köper det som begrepp vill han att bågen spänns lite hårdare.

– Därtill kommer ju risken med att vi med ett begrepp som civilsamhället idylliserar det ideella och det småskaliga, lägger han till.

Ett område där Sverker Sörlin kan tänka sig att begreppet kan spela roll är inom forskningen om vård och omsorg. Samtidigt varnar han

för att här också finns en risk för att man faller i en politisk fälla.

– För nyliberala grupper är ju ett begrepp som detta gefundenes fres-sen, säger han.

Men det finns ändå möjligheter för forskare att här använda sig av begreppet för att belysa till exempel ett offentliggörande av det privata som har skett de senaste åren, tror Sverker Sörlin. Där gäller det förstås att fråga sig vad som fanns tidigare och vad som är nytt, samt vad det betyder.

– Det finns förstås också en längtan efter något tredje, något annat bortom både statlig och marknadsliberal organisering, säger han.

Dessutom måste man säga att organisering genom och via civil-samhället kan vara en lösning då man bryter upp och går ifrån statliga monopol.

Det är detta som bland andra Elinor Ostrom, mottagare av 2009 års ekonomiska pris till Nobels ära, har forskat om. Hon och andra i hennes efterföljd menar alltså att man kan organisera samhället enligt en tredje nivå. Hennes tidiga studier från 1960- och 1970-talen utgick från polisen och hur den fungerade. Det hon undrade var vad det var som gjorde att vissa institutioner fungerade bra.

– Undersökningen visade att det snarare än resurser handlade om trivsel och engagemang, det vill säga något annat än det man traditionellt trott, säger Sverker Sörlin, som undrar om det inte vore intressant att i framtida forskning försöka generalisera hennes teser mer.

Utifrån historiska studier som gjorts av civilsamhället, kan man också konstatera att det inte finns något som pekar på att samhällen med ett starkt civilsamhälle blir mer demokratiska eller bättre. 1800-talets England var exempelvis ett samhälle med många och en del starka civila sektorer. Ändå var det utifrån dagens värderingar långt ifrån ett idealsamhälle, och det var varken demokratiskt eller särskilt jämlikt.

I Sverige har i samma anda Göran Greider kritiserat användningen av civilsamhället, av småsaklighet och så vidare och snarare karakteriserat den som mer kväljande än befriande.

Det finns ytterligare ett problem menar Göran Ahrne och det är just risken för att fokuseringen på civilsamhället döljer något annat.

– Det finns ju förstås stora risker att man med de positiva associationer som begreppet är förknippat med, glömmer bort, eller till och med utesluter, grupper från civilsamhället. Jag tänker då på sådana grupper som de flesta av oss inte associerar med civilsamhällets kardinaldygder, organisationer som exempelvis Muslim Brotherhood eller Hells Angels, säger Göran Ahrne.

Den typen av organisationer är också typiska exempel på idéburna organisationer, och därmed delar av civilsamhället. Men kanske är det inte via dem som de flesta tänker sig att samhällets tillit djupnar eller att demokratin mognar.

– Många vill helt enkelt inte släppa in dem i definitionen av vad civilsamhället är eftersom de inte motsvarar de höga förväntningar och den positiva laddning som begreppet har fått i dag, säger Göran Ahrne.

Men den kritiken träffar egentligen snarare politiker än forskare. Bland forskare är det tvärtom många som, precis som Göran Ahrne menar, självklart låter såväl hatgrupper som outlaws vara en del av civilsamhället. Filip Wijkström, som inkluderat just den typen av grupper i sin forskning, menar att det i samtalet om civilsamhället är viktigt att tydligt skilja frågan om vad det civila samhället är från frågan om vad det gör, eller förväntas göra. Båda frågorna är berättigade men leder till olika typer av studier, även om de ofta blandas ihop.

CIVILSAMHÄLLET OCH STATEN

Ursprungligen ställdes civilsamhället mot staten i det svenska samtalet. Det fanns så att säga en antistatlighet inbyggd, men så är det inte längre. Tvärtom betonar Göran Ahrne, att man i dag ofta ser samarbeten mellan staten och civilsamhället. Det är till och med så menar han, att mycket av den verksamhet som utförs av civilsamhället bygger på bidrag från staten i olika former. Det kan handla om medel till idrott, eller andra ungdomsverksamheter, eller bidrag till vård. Ett drastiskt exempel på detta är enligt Göran Ahrne de kommuner som delar ut bidrag till volontärbyråer, som i sin tur anlitar frivilliga till olika uppdrag.

– Den offentliga sektorn har alltså engagerat sig starkt i att rekrytera frivilliga till den ideella sektorn. Det tycker jag är ganska talande.

– Och att staten, eller snarare politikerna med statens hjälp, vill bygga upp och stärka civilsamhället, behöver man inte tveka om.

Anledningen till att den gamla antagonismen mellan den statliga och civila sektorn har försvunnit kopplar Göran Ahrne till den förändring som skett av vårt samhälle under de senare åren. Kritiken mot välfärdsstaten och den offentliga sektorn som ursprungligen kom från folk utanför staten (men både från höger och vänster) har i takt med att högerblocket blivit allt starkare, flyttat in i staten. Därmed är det inte längre nödvändigt att vara antagonistisk. Både statliga aktörer och aktörer inom civilsamhället är intresserade av att stärka civilsamhället – på bekostnad av staten – och tilldela dess aktörer en mer omfattande roll också vad det gäller välfärden.

Men Göran Ahrne ser också en mer strukturell risk med en betoning av tre sektorer (en statlig, en privat och en ideell). Alla modeller är förenklingar av verkligheten – det är därför de är modeller – men det finns alltid risker med dem. Inte minst riskerar man att börja se verkligheten som sin modell, i stället för just som en modell.

– Man vinner inget på att dela in samhället i tre åtskilda sektorer, eftersom de alltid går in i varandra. Det finns helt enkelt för mycket integrerade sfärer, och för många områden mellan sektorerna som i så fall blir undantag, för att modellen ska gå att använda i praktiken, säger Göran Ahrne.

Han pekar på alla uthyrd kommunala tjänster, på outsourcing, på sponsring, på statliga företag med mera, och understryker att det viktiga borde vara att förklara vad detta är i stället för att utveckla modeller över civilsamhället.

– Viktigare än att dela upp samhället i olika sektorer och undersöka dem, tror jag faktiskt att det är att undersöka allt som finns mittemellan. Alla hybrider som i strikta modeller faller mellan stolarna är minst lika intressanta att titta närmare på, säger han.

– Man vinner inget på att dela in samhället i tre åtskilda sektorer, eftersom de alltid går in i varandra. Det finns helt enkelt för mycket integrerade sfärer, och för många områden mellan sektorerna som i så fall blir undantag, för att modellen ska gå att använda i praktiken.

Göran Ahrne

METAANALYSER FÖRDJUPAR FÖRSTÅELEN

När ljuset faller på civilsamhället blir det helt enkelt mörkt någon annanstans. Och när man hela tiden pratar om civilsamhället, är risken stor att man glömmer eller faktiskt till och med medvetet döljer andra viktiga aspekter som kan förklara vårt samhälle och hur det ser ut, menar Göran Ahrne. I stället för att tala om ett civilsamhälle rent allmänt menar han alltså att man borde se till organisationsformerna i civilsamhället för att jämföra dem med andra typer av organisationer som företag, statliga och kommunala verksamheter och så vidare.

– Då kan det bli riktigt intressant, säger han.

Men bland andra Filip Wijkström är kritisk till denna typ av resonemang och menar att man, för att överhuvudtaget kunna prata om gränser, först måste ha etablerat de analytiska kategorier som behövs för att konstruera mellanformer.

– För att ens kunna tänka i termer av en hybrid mellan A och B måste alltså kategori A först identifieras och dessutom särskiljas från B, säger han.

– Utan en tydlig analytisk gräns blir hybridbegreppet meningslöst. Det var ett av de viktigaste bidragen med den forskning som vi tillsammans med forskare vid Ersta Sköndal Högskola påbörjade i början av 1990-talet och som kom att etablera den ideella sektorn som en lika självklar analytisk kategori som de övriga samhällssektorerna. Först när detta är gjort öppnas möjligheterna för de mer kvalitativa empiriska studier som vi nu ropar efter, konstaterar Filip Wijkström

Denna typ av studier är nu på gång. Bland andra forskar Johan Hvenemark just om civilsamhällets gränsmarker.

Också Jens Stilhoff Sörensen som forskar om bistånd och civilsamhället menar att det finns risker med att rikta allt ljus mot samma område. Han är ytterligare en av de forskare som fått medel från RJ för att forska om civilsamhället.

När uppmärksamhet riktas mot civilsamhället, menar han att man i bästa fall glömmer andra fält och andra frågor. I sämsta fall fungerar intresset för civilsamhället som ett sätt att slippa ta tag i andra frågor.

– Det finns paralleller till flera andra liknande begrepp som blivit så populära att de liksom tagit över hela fältet, säger han.

Ett tydligt exempel inom biståndspolitiken enligt Jens Stilhoff Sörensen är uppbackningen av begreppet ”hållbar utveckling”. När det började diskuteras för en så där trettio år sedan, handlade det framför allt om miljön. Men i takt med att det blivit viktigare har det trängt ut andra mål och andra delar av politiken. Tidigare var politikens mål ofta att modernisera och industrialisera de länder man gav bistånd, i

dag när man snarare satsar allt på det som kallas hållbar utveckling, har utvecklingsmålen trillat bort. Då, på 1970-talet, handlade det om småskalig ekonomi och man var kritisk till industrier och stora projekt. I dag är delvis samma saker viktiga, men av andra anledningar, bland annat för att politiker insett att man inte kan industrialisera hela tredje världen utan konsekvenser för till exempel miljön.

– Jag skulle säga att det är en ambitionssänkning av biståndsmålen, där man inte längre kräver eller ens har målsättningen att alla så småningom ska ha samma standard eller liknande välstånd. Och det för med sig en annan syn på tredje världen, säger han.

Men vad är det då civilsamhället döljer? Jo, enligt Jens Stilhoff Sörensen, döljer betoningen på civilsamhället de klassaspekter som tidigare fanns med i analyser av tredje världen och av biståndspolitiken. Civilsamhället för med sig en mer harmonisk, mer konsensusinriktad syn på världen.

– Det handlar i biståndspolitiken inte längre om att bygga upp stater, som i slutändan ska bli moderna välfärdsstater, utan om att bygga upp civilsamhällen, som kan bidra till sina länders utveckling av demokrati och så vidare, säger Jens Stilhoff Sörensen.

Välståndet är mindre viktigt – ojämlikhet och andra olikheter mindre fokuserade.

Samtidigt ser också Jens Stilhoff Sörensen fördelar med den allt mer allomfattande användningen av termen civilsamhälle. Termen är mobiliserande. Både vad det gäller att locka folk och att få dem att sluta upp kring gemensamma mål – för det finns ingen som är emot ett starkt eller livskraftigt civilsamhälle.

– Men även där menar jag, att det finns problem. Kanske är jag lite kärringen mot strömmen, men med det starka konsensus kring det goda civilsamhället så finns det alltid risk för att politikerna glömmer att se riskerna. Alltså kan exempelvis Ku Klux Klan och Al Qaeda också betraktas som delar av civilsamhället, och det är väl inte sånt vi vill stödja med vårt bistånd? frågar sig Jens Stilhoff Sörensen.

Dessutom finns det alltid en risk för att begrepp blir vad han kallar definitionsimperialistiska.

– Det viktiga är alltså att komma ihåg, menar jag, att kampen om språket är politisk och när man väljer ett begrepp eller en term som civilsamhället så spelar det en avsevärd roll.

Det är kring detta som Jens Stilhoff Sörensens undersökning rör sig. Han är intresserad av göra en slags metaundersökning av civilsamhället. Det innebär att han faktiskt studerar varför civilsamhället som begrepp har blivit så populärt och vad det i sin tur betyder för hur vi ska förstå vår samtid.

För biståndspolitiken finns det tydliga exempel på det – ökade intresset för civilsamhället eller för NGOs, det vill säga Non Governmental

Organisations, som är den internationella term som bäst motsvarar den svenska termen ideella organisationer. NGOs har ökat de senaste åren. Man skulle till och med kunna tala om en lavinartad ökning, enligt Jens Stilhoff Sörensen. Under mitten av 1990-talet fanns det i Kosovo 50 stycken NGOs. Drygt tio år senare, 2004, fanns det 2800!

– Kosovo har av exempelvis USAID, som är den amerikanska biståndsorganisationen, beskrivits som ett ”vibrant civil society”. Men problemet är att ökningen av NGOs lika gärna kan sättas i samband med de incitament som biståndspolitiken har gett. Det vill säga eftersom många biståndsorganisationers stöd till NGOs har ökat, så startar man NGOs. Men det leder inte nödvändigtvis till demokrati eller en ökad tillit. Tillväxten av NGOs är alltså beroende av biståndspolitiken, men inte på det sätt som man hoppades när man började stödja NGOs.

Sörensen påpekar att det faktiskt inte finns några bevisade samband alls mellan ökad tillit, demokratisering och tillväxten av NGOs.

– Det är helt enkelt en trosuppfattning, och ingen vetenskaplig sanning. Biståndet har blivit säkerhetspolitik och fattigdom är farligt. Därför behöver man strategier för att hantera och säkra områdena, tror Jens Stilhoff Sörensen och menar att det är därför som också civilsamhället blivit så viktigt att stödja.

För att förklara problemen berättar han en historia från sin tid i Bosnien. Där mötte han varje morgon ett par arbetslösa killar på ett café, som berättade om sina liv.

– De försökte på olika sätt få vardagen att gå ihop, och fick bland annat något som motsvarade a-kassa så länge de varje dag satt utanför den nedlagda fabriken i väntan på att den mot all förmodan skulle starta upp igen. Efter ett par månader skickade myndigheterna ner en arbetsförmedlare till dem som hjälpte dem att söka pengar från olika biståndsorganisationer för att starta en NGO.

– Det var bra lösning för alla. Myndigheterna slapp betala ut arbetslöshetsunderstöd, killarna slapp sitta framför fabriken och fick något att göra och biståndsorganisationerna kunde rapportera hem om ytterligare en NGO, även om pengarna egentligen blev något av en AMS-åtgärd.

Även om NGO-sfären fullkomligt exploderade under 1990-talet, kan man alltså fråga sig vilken typ av civilsamhälle det är som byggs upp av de organisationer som stöds utifrån och från ovan.

Det finns, menar Sörensen, flera exempel där civilsamhället inte gör det som myndigheter eller forskare tänkt sig. En annan och värre risk menar han, är just det faktum att flera icke-demokratiska föreningar faktiskt kan stödjas av exempelvis det svenska biståndet – åtminstone om man bara ska se till statuterna och vad det är man stödjer. Även om ingen sådan ljusskygg organisation fått medel än, är det viktigt att

tänka över inför framtiden.

Men också biståndsgivare kan gömma sig bakom termen civilsamhälle.

– Många biståndsgivare, bland andra USAID, har till exempel länge hävdad att de ger medel till civilsamhället vad det gäller återuppbyggnaden av Irak. Det låter bra, men ingen ger pengar till alla, eller till vem som helst. Och i Irak är det tydligt att exempelvis just USAID inte gett några pengar eller något stöd till de irakiska fackföreningarna, organisationer som definieras som en viktig del av civilsamhället, säger han.

Förklaringen är enligt Jens Stilhoff Sørensen, att fackföreningsrörelsen i Irak är emot den politik som bedrivs av de amerikanska biståndsgivarna. Facken har aktivt tagit avstånd från den amerikanska ockupationen och den oljelag som myndigheterna har försökt införa sedan 2003, vilket har drivit fackföreningarna bort från ett flertal biståndsgivare.

Det Jens Stilhoff Sørensen reagerar på här är, att man genom att hävda att det man stödjer är civilsamhället, så döljer man den politik man för och därmed vad det är man vill åstadkomma med sitt bistånd. Dessutom får USAIDs politik till följd att fackföreningarna, som trots allt var en fungerande del av civilsamhället, marginaliseras.

– Ingen är emot att man ger pengar och bistånd till civilsamhället. Däremot skulle det säkert finnas en del som är emot att man inte ger medel till organisationer som inte stödjer den västerländska politiken. Men motståndet, eller stödet till en viss politik, syns inte när allt rubriceras som stöd till civilsamhället, i synnerhet som man i just Irak stöder exempelvis partier som är islamistiska, säger Jens Stilhoff Sørensen.

Civilsamhället blir i de fall som Jens Stilhoff Sørensen studerat ett sätt att dölja en reell politik genom satsningar på ett förment harmoniskt och oförargligt civilsamhälle.

I sina studier om Balkan har han också stött på en rad andra problem med hur myndigheter och biståndsgivare använt sig av begreppet civilsamhälle.

– Alltså, jag menar ju liksom de allra flesta, att Putnam har en massa poänger med sina studier om tilliten, i synnerhet i de statsstater som hans undersökningar bygger på. Men det finns andra sätt att bygga samhällen på, och då undrar jag om det är helt självklart att tilliten byggs upp på samma sätt, det vill säga genom ett starkt civilsamhälle.

Hans kritik grundar sig inte minst på de iakttagelser som han gjort i det efterkrigstida Bosnien där man i princip alltid gett stöd till de tre skilda etniska grupper som funnits. Därmed har man, menar Jens Stilhoff Sørensen, visserligen stött uppbyggnaden och stärkandet av civilsamhället, men man har också stött ett samhälle där den etniska tillhörigheten blivit central.

– Det var kanske inte riktigt meningen, säger han, och fortsätter:

stöd till NGOs behöver alltså inte alltid vara ett sätt att bygga broar till folket eller mellan folk, eller ens att bygga broar. Det finns till och med exempel på NGOs som snarast varit privata lobbygrupper.

Sörensens exempel kommer från Kosovo, där biståndsmedel och stöd till grupper i civilsamhället plötsligt blev en del av en egen albansk nationalistisk grupp. Inget av detta gick att förutse. Men när man delar ut stora summor pengar, tenderar folk snarare att anpassa sig till hur de tror att givarna vill att man ska vara, i stället för att förändra sig i grunden. Och finns det etniska skillnader och motsättningar kan de i värsta fall fördjupas genom ett obetänksamt stöd till civilsamhället, varnar han.

Jens Stilhoff Sörensen huvudsakliga intresse vad det gäller civilsamhället är alltså att dekonstruera det, och blottlägga dess innebörder.

Med sitt forskningsintresse för begreppets underliggande betydelser är han en god representant för i vilken riktning forskningen är på väg. När Riksbankens Jubileumsfond startade områdesgruppen, fanns det inte ett lika stort och välkänt forskningsfält som i dag. Numera är fältet så vidsträckt att till och med metastudier och forskning om själva begreppet och vart det är på väg, har smugit sig in. Metastudierna säger också en hel del om hur viktigt begreppet blivit i det dagliga samtalet.

Att begreppet blev så populärt under 1990-talet är också intressant, menar Jens Stilhoff Sörensen. Det är en självklar konsekvens av de allmänna förändringar som gick av stapeln då: kalla kriget som övergick till en möjligen kall fred, kriserna i ekonomin och det ganska abrupta försvinnandet av en dualistisk världsordning. Men Jens Stilhoff Sörensen menar att man i och med det allt mer ymniga användandet av begreppet också kan se en ny världsuppfattning, en ny syn på vad samhället är och vad staten ska göra, och att detta hänger samman med att man börjar använda och introducera en rad nya begrepp.

– Ibland kan dessa begrepp vara medvetet luddiga eftersom det gör dem mer användbara. Det är en sak som jag planerar att undersöka vad det gäller begreppet civilsamhälle. Jag undrar varför man beväpnar sig med det här begreppet och vad man hoppas åstadkomma med det, säger han.

Vad det gäller biståndspolitikerna och dess mål, kan man se hur myndigheter och aktörer med makt genom historien har förhållit sig olika till periferin. Civilsamhället och dess uppbyggnad har inte alltid stått i centrum för politiken. För hundra år sedan var det kolonialismen som var det västerländska sättet att relatera till dem utanför. Senare ersattes detta av avkolonialiseringen. Inom biståndsarbetet arbetade man då med stat och nationsbyggande utvecklingsbistånd. Målen var att utveckla nationalstater och att modernisera staterna. Med utgångspunkt från ett västerländskt perspektiv ville man skapa stater som liknade de egna.

I dag har man frångått detta. I stället för att bygga stater ska man stärka det lokala, civilsamhället, och bygga för en hållbar utveckling. Men civilsamhället är som Jens Stilhoff Sörensens exempel visar luddigt och oklart definierat. Betoningen av civilsamhället som u-ländernas primus motor kan också ses som ett ifrågasättande av hela biståndspolitiken, för om det bara är via ett eget inhemskt utvecklande av ett civilsamhälle som det går att bygga stater, kan allt bistånd betraktas som förgäves.

Det är på sätt och vis ett dystert resultat av analysen av civilsamhället som politisk retorik. Så deprimerande är nu inte all forskning om civilsamhället.

CIVILSAMHÄLLET BORTOM NATIONSGRÄNSERNA

Håkan Thörn, professor i sociologi, Göteborgs universitet, har framför allt studerat det globala civilsamhället och menar att det absolut finns en mening med att använda sig av begreppet civilsamhälle och att analysera det som kallas civilsamhälle.

– Med begreppet globalt civilsamhälle vill jag undersöka och analysera ett nytt fenomen som faktiskt inte funnits förut. Det handlar om ett aktivistiskt och folkrörelseanknutet, ideellt samarbete som är globalt, säger han.

Det är enligt Håkan Thörn ett problem, att civilsamhället i svensk kontext så ofta undersöks bara som ett svenskt eller nationellt fenomen. Han menar att man ofta studerar svenska folkrörelser, finska frivilliga organisationer eller italienska idéburna grupperingar, men glömmar att titta på de rörelser som finns över och på tvärsen mot de nationella gränserna. Traditionellt har svenska historiker sett de svenska folkrörelserna som unika. Även om nyare forskning har visat att rörelser som liknade de svenska folkrörelserna har funnits och finns på andra håll, så var det tills helt nyligen fortfarande vanligt att man undersökte nationerna i sig. Blicken lyfte inte, och man såg inte det globala, den transnationella utvecklingen.

– Den typen av undersökningar är ju desto viktigare i dag när samhället globaliseras, säger han.

Men det är inget specifikt svenskt fenomen att knyta de ideella organisationerna till en nation. Tvärtom är det vanligt över hela världen att begränsa studier om civilsamhället till ett land eller en stat.

– Jag brukar i den tyske sociologen Ulrich Becks efterföljd kalla det metodologisk nationalism och det är ett problem, understryker Håkan Thörn.

Det här syns när man fördjupar sig i de studier som gjorts av det svenska civilsamhället. Det syns också i termer som folkrörelse-Sverige, där man särskilt betonar folkrörelsernas roll för Sveriges historia, utan att fundera över om detta faktiskt är en specifikt svensk utveckling.

– Jag menar så klart inte att det är helt fel. Folkrörelserna har gett dagens Sverige ett starkt arv, det visar ju all den forskning som ägnats åt att analysera dem. Vi har ju till och med den här speciella termen – folkrörelser. Det jag menar är snarare att fokuseringen på det nationella och på de svenska folkrörelserna tenderar att begränsa synfältet och göra världen mindre än den är, säger Håkan Thörn.

I dag är helt enkelt det mesta transnationella fenomen och det måste man komma ihåg också när man undersöker ideella organisationer. En av de som undersökt det globala ideella samhället är forskaren Mary Kaldor. Hon pekar framför allt på 1990-talet som den tid då antalet

INGOS – det vill säga international non-governmental organisations – började växa. Sedan millennieskiftet har det också skapats en rad olika tidskrifter och andra fora där fenomenen kan diskuteras mer och intensivare. Det handlar om tidskrifter som *Journal of Civil Society* och *The global civil society yearbook*.

Enligt Håkan Thörn är detta en bra illustration av verkligheten. Dessutom menar han att det globala civilsamhället är viktigt att undersöka. Här händer nämligen något där summan blir större än delarna och där det globala sammanhanget förändrar engagemanget. Det blir ett eget rum, som till exempel går att se och undersöka via World Social Forum.

– Här utvecklas ett samspel som inte funnits tidigare. Det sker trots nationella skillnader och trots olika nationella förhållningssätt, och jag menar att detta är något nytt, säger Håkan Thörn.

World Social Forum är en konferens som återkommande anordnas av ett antal globaliseringskritiska föreningar. Syftet är att samordna kampanjer mot globaliseringen, men samtidigt värjer man sig för att bli en aktör med en röst, och försöker i stället att se sig som ett torg, där ett antal olika röster kan och ska få höras. Förhoppningen är att man genom detta kan inspirera olika gräsrotsrörelser runt om i världen till ett ökat engagemang. På flera av konferenserna har mer än 100 000 människor samlats för att delta i seminarier och aktioner.

Det globala civila samhället har djupa historiska rötter som går tillbaka till anti-slaverirörelsen och de anti-koloniala rörelserna, men dagens globala aktivism innebär något kvalitativt nytt i och med internet menar Håkan Thörn. I och med nätet skapades nämligen ett helt nytt och snabbt sätt att kommunicera. Det handlar inte längre bara om att organisationernas toppar eller för den delen deras internationella utskott kommunicerar med varandra. Plötsligt kan alla kommunicera med alla. Det innebär att man på kort tid skapar nya sätt att kontakta varandra och andra, nya sätt att öka den horisontella kommunikationen. Fler har kontakt med fler, oftare, skulle man kunna sammanfatta det.

– Jag tror att det är många som inte fattar att det faktiskt är en stor skillnad mot förut. Det är en enorm skillnad i dag när vem som helst i en organisation kan ta de internationella kontakterna, utan att gå via chefer, ledare eller internationella sekreterare. Då, för bara ett par tre decennier sedan, var det ofta ett enskilt och centralt internationellt kansli som hade hand om utlandskontakterna. Kontakterna gick till ett annat kansli, och var sanktionerade och planerade uppifrån. I dag kan vilken lokal organisation som helst som har tillgång till internet uppätta en kontakt med vilken annan lokal organisation som helst, oftast på sina egna villkor, säger Håkan Thörn.

Antalet deltagare i internationella diskussioner ökar alltså, och samti-

digt kan man se att diskussioner och engagemang atomiseras och individualiseras. Det handlar om ett ständigt föränderligt nätverk.

– Jag tycker att man kan göra jämförelser med politiken, med det som kallas nätverkspolitik. Eller med diskussionerna kring nedladdning och det som då händer på nätet. Det blir upp till en massa enskilda grupper och individer att engagera sig – och det gör de.

Det här betyder att antalet deltagare i det internationella samtalet har flerdubblats.

– En bra historisk jämförelse är motståndet mot apartheid som lockade många och inte bara här i Sverige. Demonstrationerna i exempelvis England kunde locka hundratusentals, men de internationella mötena hade som mest 1000–1500 personer. Det är ju betydligt färre än vid World Social Forum, som sedan 2001 har samlat mellan 70 000 och 150 000 aktiva. World Social Forum arrangeras dessutom ofta på mötesplatser som ligger i det globala Syd.

Internet är en viktig förutsättning för att kunna samla sådana massor. Till följd av den nya kommunikationen så kunde exempelvis cirka 13 miljoner människor samordna sina aktioner i samband med protesterna mot Irakkriget 2003.

Ofta, men inte bara, handlar det om gamla slags protestformer. Men det finns exempel i det globala civila samhället på andra sätt att organisera sig. I World Social Forum kan man till exempel se att frågorna och drivet kommer från länderna i syd. Det är såldes inte europeiska eller amerikanska delegater som sätter agendan eller avgör vilka frågor som är viktiga. Och det är inte i Europa eller USA som mötena hålls.

– Också här måste man säga att den nya tekniken spelat en viss roll, säger Håkan Thörn, men påpekar samtidigt att risken med den nya tekniken är att man exkluderar grupper som inte har tillgång till internet. Det är det största problemet.

Tekniken spelar en viktig roll och det märks till exempel i den uppmärksammade satsningen *One laptop per child*, ett projekt som drivs av forskare vid *MIT media lab* och syftar till att producera och ge billiga datorer till barn i utvecklingsländer.

En annan rörelse, som utgår från tekniken och som använder den nya tekniken för att organisera sig i civilsamhället, är en organisation från Brasilien som organiserar de jordlösa. *Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra* (MST) är en av de största sociala rörelserna i hela Latinamerika och organiserar cirka 1,5 miljoner människor i Brasilien. De arbetar för att återta jorden till de jordlösa, men medlet är internet. Det är ett typiskt exempel på en rörelse i civilsamhället i Syd, där de flesta som är engagerade inte har internet eller tillgång till datorer, men där uppkopplingen ändå är viktig för organisationen eftersom själva rörelsen är uppkopplad.

– Den rörelsen är också intressant eftersom den visar hur det natio-

nella och globala kan samspela i de nya rörelserna, säger Håkan Thörn.

I det nya civilsamhälle som växer upp mellan nätets ettor och nollor, bortom nationalstaterna, men samtidigt i och genom dem, har man förflyttat makten. Det är inte längre självklart var och hur makten ser ut, eftersom den kan finnas på så många olika ställen, och kanske till och med finns där samtidigt. Också detta är något som kan beforskas mer, för här håller helt uppenbart saker och ting på att hända.

ÖVERKONTROLL OCH ÖVERTRO

Håkan Thörn är emellertid inte bara positiv till det nya civilsamhället – han ser också faror med den ökade fokuseringen på civilsamhället. Satsningarna på civilsamhället i biståndsländerna har nämligen ofta kommit samtidigt med en ökad grad av decentralisering. Och det är inte riskfritt att decentralisera biståndet, eftersom det ofta innebär att man lägger mer ansvar på de bidragstagande organisationerna. När givarländerna sedan börjar kräva de lokala organen, det lokala civilsamhället, på mer återrapportering än de mäktar med, finns det nämligen uppenbara risker för att biståndet felriktas.

Problemen hänger samman med den mål-resultat-styrning som också blivit vanlig och populär i Sverige, och som är en del av decentraliseringen. En del av styrningen innebär i dag att man lägger ut verksamheten och kontrollerar dess resultat snarare och hur de förhåller sig till de uppsatta målen. För att kunna kontrollera detta måste man emellertid sätta upp en rad kvantifierbara mål, vilket kan låta bra på pappret, men är svårt i verkligheten.

– Det är alltså inte brist på kontroll som är problemet i biståndsbranschen, utan för mycket kontroll som orsakar problem, säger Thörn.

I biståndsbranschen handlar det ofta om att man utser en partner i det lokala civilsamhället som den svenska organisationen samarbetar med. Mottagaren får en hög grad av autonomi och styr till stor del själv sin verksamhet med det stöd man får från givarna. Men paradoxalt nog upplever sig mottagarna ändå hårt styrda genom de strikta och formaliserade kraven på återrapporteringen. Själva återrapporteringen, utvärderingen av biståndet, innebär ofta att organisationernas arbete styrs mot kvantifierbara och mätbara aktiviteter.

– Det finns därmed en stor risk för att man låter pengarna gå till projekt där det är lätt att mäta effekten. Rapporterna ska nämligen följa en viss mall och då passar det kanske bättre att ordna workshops, där man kan rapportera antalet deltagare, än att satsa på opinionsbildning, som är svårare att mäta med de metoder som i dag är förhärskande. Samtidigt är de flesta överens om att det rent generellt är oerhört viktigt med opinionsbildning, säger Håkan Thörn.

Baksidan av hyllandet av civilsamhället är också att man i och med många ensidiga satsningar på civilsamhället tenderar att ge civila organisationer medel och stöd för saker som egentligen borde skötas och hanteras av staten, exempelvis omsorgen av äldre. Därmed finns det en risk att biståndet leder till att ideella organisationer tar över saker som bör vara ett offentligt ansvar.

– Här riskerar man alltså att göra biståndet till en del av en nyliberal agenda, vilket jag ser som djupt problematiskt, säger Håkan Thörn.

Han menar att det här många gånger handlar om vilken roll man tilldelar civilsamhället och att man som bidragsgivare eller som forskningsfinansiär måste vara medveten om problemen. Ska man då betrakta hela denna sektor som just en sektor där det drivs politik, eller mer som ett socialt kitt? Om man tror Mary Kaldor, professor vid London School of Economics i ämnet *Global Governance*, så avpolitiserades civilsamhället under 1990-talet, och det menar Håkan Thörn är ett problem.

– Civilsamhället bör få vara ett fält för politiska strider och det är viktigt att det inte bara blir en sektor som tar hand om det som marknaden inte klarar av eller staten inte orkar med, säger han.

Här betonar Håkan Thörn att vad det gäller biståndspolitiken och hur den styrs, är inte problemet att biståndet kanaliseras via civilsamhället – tvärtom. Snarare har riskerna att göra med den roll man tilldelar civilsamhället. Och när civilsamhället i sig är målet, när den ideella sektorn ses som enbart god, finns det, menar han, risker att hela sektorn avpolitiserar och därmed blir harmlös.

– Dessutom skulle man nästan kunna tala om en så kallad folkrörelseimperialism.

Med det menar Håkan Thörn att trots att många biståndsorganisationer kräver genomdemokratiska parter i biståndet, är de svenska moderorganisationerna inte alltid helt demokratiska. Tvärtom lider många folkrörelser av ett demokratiskt underskott.

Bortsett från de problem som man kan se med civilsamhället då det kramas alltför hårt, menar Håkan Thörn trots allt att det också i framtiden kommer att vara viktigt att räkna med den här sektorn, i synnerhet vad det gäller den globala utvecklingen.

– Men då är det viktigt att inte glömma att fokusera på maktfrågor. Vilka är det som har makt? Hur ser den makten ut? Och hur har den förändrats i det globala samhället och till följd av den nya tekniken?

Det är sådana frågor som Håkan Thörn skulle vilja bli undersökta mer i framtida analyser av civilsamhället. Andra intressanta frågor för framtidens civilsamhällesforskare är vilka partnerskap som kommer till stånd – både mellan olika organisationer och mellan olika sektorer.

– Det handlar om frågor om vilka som har resurser och hur de används. Eller om vilka som har det som brukar kallas problemformuleringsprivilegi.

Men det handlar också om att i högre grad än i dag till exempel undersöka hur demokratiskt civilsamhället faktiskt är. Där anknuter han till den äldre svenska folkrörelseforskningen som visade att folkrörelsernas inre arbete inte alltid var så demokratiskt och jämlikt. På samma sätt kan det förhålla sig med dagens globala och transnationella rörelser. Men om och hur, det vet vi ännu inte. Dessutom handlar den typen av frågor om att blottlägga själva civilsamhället och faktiskt se

hur det fungerar bortom allt tal om det goda, ideella engagemanget.

– Här skulle jag också gärna se undersökningar om bristen på insyn i olika organisationer. Åtminstone i en del organisationer är det svårt att se var besluten fattas och vem det är som representerar vem – och det borde belysas mer, säger han.

Det handlar, som Håkan Thörn tidigare nämnde, om att analysera maktförhållandena i de nya och nygamla organisationerna, och hur de eventuellt har förändrats i takt med tiden och den nya tekniken. Till viss del anknyter det också till Jens Stilhoff Sörensens forskning och till metaundersökningar av begreppet och dess betydelse.

Mycket av civilsamhällets problem handlar, som både Håkan Thörn och Jens Stilhoff Sörensen påpekat, om hur det diskuteras i det offentliga.

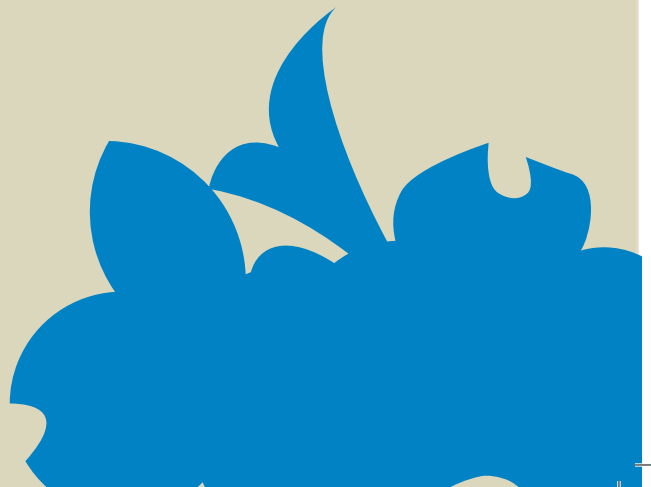
– Bland forskare finns det för det mesta en medvetenhet om både gråskalor och avigsidor med begreppet. Problemet är snarare den politiska användningen av begreppet där det oftast blir antingen svart eller vitt. Sådant måste man komma ifrån om man vill ha en mer nyanserad debatt och diskussion om den ideella sektorns förtjänster och problem, säger han.

Som så mycket annat kanske det framför allt är en pedagogisk uppgift för forskarna. Forskarna måste helt enkelt tydligt visa att civilsamhället inte bara är antingen det ena eller det andra, utan oftast både och, trots att det kanske inte alltid är vad politiker och beslutsfattare vill höra.

– Civilsamhället bör få vara ett fält för politiska strider och det är viktigt att det inte bara blir en sektor som tar hand om det som marknaden inte klarar av eller staten inte orkar med.

Håkan Thörn

MÅNGA MYTER – MEN VAD VET VI?

Den kritik som finns mot civilsamhället handlar till stor del om att det finns en övertro, inte minst bland politiker och beslutsfattare, på civilsamhället. Samtidigt finns det, vilket många forskare konstaterat, ingen tydlig forskning kring vad ett starkt civilsamhälle faktiskt kan leda till. Det finns inget recept, men en föreställning om det goda i att engagera sig.

Statsvetaren Erik Amnå är nu inte bara statsvetare och professor i Örebro, utan på många sätt också en representant för den ideella sektorn. Han är medlem i en frikyrka och har ett förflutet som statlig utredare bland annat av en svensk imamutbildning som publicerades för en tid sedan.

– För mig är begreppet civilsamhälle ett av de mest ögonöppnande och självständiga begreppen i dag, säger han.

Men vad är det då som gör det så intressant? För Erik Amnå handlar det om en rad saker. Han blundar inte för kritiken. Tvärtom, menar han, att ett begrepp som så snabbt blir så älskat, får problem. Ändå menar han att det har sin plats. Civilsamhället är en bättre benämning än liknande termer som tredje sektorn eller den ideella sektorn tycker han.

– Med begreppet civilsamhället knyter man till exempel mer tydligt an till den internationella forskningen, säger han.

Själv var Erik Amnå med och tog fram begreppet redan 1995 då han gjorde en statlig utredning om ideell verksamhet, Ds 1995:30, *Ideell verksamhet: Handlingsprogram för forskning. Förutsättningar, organisering och betydelse*.

– Då kallade jag det ideell verksamhet, men det var ju samma sak som det vi i dag kallar civilsamhälle.

Tanken var att man skulle utreda själva begreppet ideell verksamhet – vad innebär det och vad behövde göras. Erik Amnås förslag var att staten borde satsa 100 miljoner kronor på mångvetenskaplig forskning om sektorn för att få reda på mer om den. Vad var den? Vad gjorde den? Vad kunde den bidra med? Och så vidare.

Även om det inte blev några pengar då till forskning om sektorn, har hans förslag på sätt och vis ändå blivit verklighet i och med de 220 miljoner kronor som under 10 år avsätts för att forska om den ideella sektorn och samla in statistik kring den. Pengarna kommer att delas ut via Vetenskapsrådet. Tanken från regeringen och Nyamko Sabuni, som är ansvarigt statsråd, är att fokuseringen på civilsamhället ska bidra till en mer jämbördig dialog mellan staten och civilsamhällets företrädare och ge sektorn ett erkännande. I bakgrunden finns tankar om att det är i det civila samhället som lösningarna på många av dagens problem

finns. Bortom rent statliga eller rent marknadsmässiga lösningar har vanligt folk redan organiserat sig och själva löst problem med arbetslöshet, utanförskap och så vidare, skriver bland annat Sabuni. Enligt regeringen är det mer än 400 000 heltidsårsarbeten som utförs frivilligt inom den ideella sektorn. 54 procent av männen och 43 procent av kvinnorna gör sådana insatser. Meningen med pengarna till forskningen om civilsamhället är således att beforska sektorn och ta reda på mer om vad som händer och görs i det ideellas namn.

Även om många forskare påpekat att det finns problem med den ganska romantiska syn på civilsamhället som Sabuni och andra politiker målar upp, så är det på många sätt en drömsitt för de forskare som intresserar sig för civilsamhället.

– Jag har så många drömprojekt som jag skulle önska att någon kunde ta sig för med de här pengarna. Det finns hur mycket som helst att göra. Bland annat skulle jag förstås gärna få utrett vad civilsamhället faktiskt betyder för oss och vad det spelar för roll för demokratin, säger Erik Amnå. Som Jens Stilhoff Sörensen tidigare påpekade så finns det ingen faktisk kunskap om hur sambanden mellan civilsamhället och demokratin ser ut.

Det finns en rad undersökningar som ännu inte är gjorda och som behöver göras, menar Erik Amnå.

– Det saknas studier som följer människors engagemang under längre tid, och jag tycker det vore intressant att se vad sådana studier skulle leda vidare till.

En sådan studie håller Erik Amnå delvis själv på att arbeta med. Han ingår i en grupp som undersöker ungdomars samhällsengagemang. Planen är att följa ungdomarna över tid, just för att kunna avgöra vad det är som spelar roll för engagemanget över tid.

Det viktiga med den typen av studier, menar han, är att de kan bidra med viktiga bitar till vår egen självförståelse och därmed förklara vår egen historia med folkrörelser, folkrörelsesagan som han kallar den.

Det kan ses som ett svar på kritik mot begreppet. Erik Amnå menar till skillnad från exempelvis Sverker Sörlin, att det finns något inom forskningen om civilsamhället som kan berätta essentiella saker om vårt samhälle.

– Vi har fått höra så många gånger att vi svenskar genom folkrörelserna har fått lära oss att hantera demokratin på ett visst sätt. Vi har blivit demokratiska genom alla ideella organisationer som vi varit med i och genom våra föräldrars medlemskap i folkrörelser av olika slag. Men är det verkligen så? Och vad är det i så fall som stärker vår demokrati och vårt samhälle i dag?

Också Erik Amnå menar att det finns risker för att vi idylliserar civilsamhället. Men till skillnad från exempelvis Sverker Sörlin så menar Erik Amnå att lösningen är att undersöka och analysera civilsamhället

mer, det vill säga snarare omfamna begreppet och krama det hårdare, än kasta det på sophögen.

– Ett problem om man jämför med tidigare, är att den äldre svenska forskningen om folkrörelserna låg för nära folkrörelserna, och det bör man undvika.

Trots att också Erik Amnå alltså är skeptisk till alltför rosenröda tolkningar av begreppet och till att begreppet blir en del av en politisk retorik, vill han behålla det. Han vill veta vad det är – om det nu är något överhuvudtaget – som bidrar till demokratin i det som förr kallades folkrörelser och som i dag oftare kallas ideell sektor. Är det själva medlemskapet som gör oss mer demokratiska, mer engagerade och sociala? Betyder det i så fall att det räcker med att vara betalande medlem i stora rikstäckande eller till och med internationella ideella organisationer? Eller måste man faktiskt engagera sig själv?

Han frågar sig också om det spelar någon roll i vilken organisation man är medlem. Är det viktigt att man är medlem i flera organisationer? Har det någon betydelse i vilken typ av rörelse man engagerar sig?

Amnå undrar alltså om samhället, och engagemanget för samhället, stärks lika mycket om man är med i en lokal fotbollsklubb eller bokcirkel som om man går med i en Afrikagrupp eller en Amnestyklubb eller till och med i ett parti. Kanske är det faktiskt så att det bara är rent politiska organisationer som gör att medborgarna blir mer engagerade och utvecklar sin tillit och sitt förtroende för samhället i stort, frågar han, och svarar själv att inget av detta vet vi. Just därför är det viktigt att man beforskar sektorn och därmed klargör vad som är myter om civilsamhället och vad det faktiskt finns belägg för.

På samma sätt kan man fråga sig om det är medlemskapet eller bara sympatin för en organisation som är det viktiga. Eller om det spelar någon roll hur många organisationer man är medlem i. Kanske är det så att det är bättre för den demokratiska andan om vi är med i flera förbund och klubbar – och om det är så, ska myndigheter i så fall uppmuntra folk till det?

Det finns inga givna svar på hans frågor. Där finns det alltså mycket att göra, om man ska tro Erik Amnå.

VÄLFÄRDEN OCH DEN IDEELLA SEKTORN

Området där civilsamhället i dag kanske är mest ifrågasatt, och där det faktiskt finns en del skillnader mellan de politiska blocken, är just civilsamhällets förhållande till den offentliga sektorn. För även om både politiker och forskare gillar den ideella sektorn, börjar många inom vänsterblocket skruva på sig när det handlar om att lämna över uppdrag inom välfärdssektorn från det offentliga till civilsamhället.

Liksom allianspartierna är man inom Socialdemokratin positiv till den mångfald som ett ökat engagemang från ideella organisationer kan ge. Men de ideella organisationerna får inte tappa sitt engagemang på kuppen, och vitsen är inte heller att välfärden ska utföras gratis. Det offentliga bör fortfarande ha huvudansvaret för välfärden.

Lars Svedberg, som forskat om välfärden och civilsamhället, anser emellertid att rädslan för att civilsamhället skulle kunna ersätta en offentlig omsorg och välfärd många gånger är överdriven.

– Jag menar att det alltid funnits ett engagemang för välfärden från civilsamhället och för civilsamhället. Det är en myt att tro att det uppkommit först i samband med neddragningarna av välfärden under 1990-talet kris, säger han.

En del forskare, som sociologen Hans L. Zetterberg, menar också att det finns problem med en statlig aktivitet i det som är civilsamhället. Han anser att statsmakten har koloniserat civilsamhället under 1900-talet och att det är en anledning till varför vårt välfärdssamhälle ser ut som det gör. Det här menar han också har varit ett hinder för människor att engagera sig i civilsamhället och inom välfärden.

Det anknyter till de idéer som historikerna Lars Trägårdh och Henrik Berggren diskuterade i sin bok *Är svensken människa?*, som kom för ett par år sedan. Där hävdade författarna att svenskar under 1800- och 1900-talen blivit vad de kallar för statsindividualister. Med det menar de att vi både är starkt individualistiska och samtidigt har en mycket stark tilltro till staten och statliga lösningar. Lars Trägårdh har i andra sammanhang beskrivit det som att staten i Sverige befriar medborgarna från civilsamhällets bojor, och detta är alltså inte bara något positivt.

Det konstiga är, enligt Lars Svedberg, att debatten om civilsamhällets existens faktiskt fortfarande förs. Han tycker att retoriken kring civilsamhället är stark, men samtidigt slapp, och ibland lite förutsägbar.

– Det handlar ju om ett begrepp som visserligen var omtvistat tidigare, men som i dag har ett starkt genomslag och som finns lite överallt. Dessutom är det ett nödvändigt begrepp som beskriver och försöker komma åt allt det som finns mellan kapitalet och staten, säger Lars Svedberg.

I dag är civilsamhället en sfär som man måste förhålla sig till enligt Lars Svedberg. Han påpekar detta i förhållande till pågående forskning om till exempel vården av äldre, som visar att framför allt kvinnor får ta ett stort ansvar för sina gamla föräldrar och ibland också sina äldre makar, och att ett sådant kvinnligt omhändertagande tenderar att öka i samband med neddragningar av välfärden under exempelvis ekonomiska kriser. Här finns en ojämlikhet och enligt somliga forskare också ett problem, eftersom omsorgen om de äldre borde vara ett offentligt ansvar. Lars Svedberg ser det inte så. Tvärtom menar han att familjer alltid har tagit och alltid kommer att ta ansvar för viss omsorg. Däremot är inte detta själva innebörden i det han kallar civilsamhället. Det handlar om ytterligare en annan sfär.

Det finns åtskilliga studier med konkreta resultat som visar att en rad frivilliga insatser faktiskt genomförs inom välfärdssektorn. Det handlar om forskning om kvinnojourer, hemlösa och pensionärsorganisationer, om anhörigas insatser för sina nära och kära och så vidare. Lars Svedberg tror inte att den svenska socialt inriktade frivilliga sektorn någonsin kommer att bli så stor som den är i exempelvis USA, men den är redan tillräckligt stor för att inte negligeras.

Anledningen till att många på vänsterkanten ser rött när civilsamhället eller familjens roll och arbetsinsats diskuteras i förhållande till välfärdssamhället, menar Lars Svedberg, måste sökas i vår historia. Längre var det just detta förhållande som den klassiska socialdemokratin ville motarbeta. Arbetarrörelsen, liksom många andra på vänsterkanten, ville komma bort från filantropin och välgörenheten – välfärd, social omsorg och vård skulle inte vara beroende av de rikas välvilja. Ingen skulle behöva stå med mössan i hand. Lösningen var i stället att göra välfärden generell och till en rättighet. Den som var fattig eller i övrigt i behov av samhällets hjälp skulle få hjälp.

Förhållandet mellan civilsamhällets organisationer och välfärden är i fokus också i regeringens proposition om civilsamhället. Civilsamhället och de frivilliga organisationerna kan sitta inne med en del av de lösningarna, hoppas man från regeringen. Också Erik Amnå menar att det här finns en rad intressanta undersökningar att göra.

– Ett annat drömprojekt vore förstås att lite mer ingående undersöka hur de nya umgängesformerna för staten och civilsamhället ser ut och kanske framför allt hur de utvecklas och vad de betyder för demokratin.

Det handlar förstås om utvecklingen av välfärden. Att belysa och analysera alla de typer av blandformer som finns i dag och som organiserar välfärd och omsorg inom kanske framför allt kommunerna, är också en viktig uppgift för de framtida forskarna.

– Det jag tycker är spännande är att det i och omkring det som vi kallar civilsamhället finns en rad frågor och problem som vi överhu-

vudtaget inte vet svaren på. Vi har ingen aning, och det är därför som det är så viktigt att börja undersöka och analysera vad det är som händer och vad det får för konsekvenser

I dag finns det ett nätverk av system som administrerar och levererar välfärd. Man kontrakterar på olika håll i landet en rad olika rörelser och förbund med hemvist i civilsamhället för att utföra välfärd. Det här handlar om styrningen och förvaltningen av välfärden, om det som ofta brukar kallas governance. Det saknas inte studier som undersöker det, däremot efterlyser Erik Amnå studier som tar bakvägen in här.

– Här vet vi egentligen inte vad som händer med de organisationer som börjar engagera sig i den här typen av välfärd, säger han.

Eftersom de ideella organisationerna oftast har dragits in i välfärdsproduktionen just för att de tillhör civilsamhället och just för att de representerar något annat än det statliga, kommunala eller privata. Men, det Erik Amnå undrar är vad som händer när organisationerna blir en del av den offentliga omsorgen och välfärden. Kommer det att förändra det som i grunden gjorde dem till delar av civilsamhället – och vilka är i så fall fördelarna med att dra in sådana organisationer i välfärdsarbetet?

I linje med det resonemanget kan man också fråga sig vad som händer med medborgarna, som ju också enligt många teoretiker ska må bra av sitt engagemang i ideella organisationer. Men vad händer om de rörelserna börjar bli delar av det offentliga välfärdssamhället – påverkar det synen på medborgarna? Och påverkar det medborgarna själva på något sätt?

– Man skulle kunna tänka sig att man får en förstärkning av majoritetens värderingar – att det helt enkelt blir svårare för små och svaga grupper att hävda sig när civilsamhället lyfts in på bekostnad av det offentliga, säger Erik Amnå, men betonar att man fortfarande inte vet.

På samma sätt kan man tänka sig att en sådan utveckling gör det svårare att behålla och verka för en pluralism, vilket ofta brukar ses som något positivt i demokratisammanhang.

Risken finns också att myndigheter, när de lägger ut olika tjänster, glömmer att se till helheten. Upphandlingar kan eventuellt ske enbart med tanke på att det ska vara så billigt som möjligt. Vad som är ett samhällsintresse kanske glöms bort, eller blir svårare att hantera i upphandlingar.

– Hur ska myndigheter och det offentliga se till att de när de upphandlar inte låter sig begränsas? Och hur ska vi veta vad det är man ska och bör ta hänsyn till när man upphandlar tjänster från civilsamhället? Risken finns helt enkelt att man låter nyttan av en tjänst eller en service definieras alltför snävt. Man glömmer att service och tjänster inte alltid bara är nyttiga utan ibland också befordrar andra dygder, som kanske tolerans och sådant man annars bara gör, säger Erik Amnå.

Han menar dessutom att utförsäljning och outsourcing av olika välfärdstjänster leder till andra problem. När ekonomin är så svag som den är i dag finns det alltid risk för att man utnyttjar de tjänster som civilsamhället kan erbjuda gratis.

– Inte minst handlar det förstås här om de många kvinnor som i takt med att civilsamhället blir en instans för samhällets vård och omsorg, mer eller mindre tvingas att jobba gratis. Jag kan inte hålla med om att det är ett acceptabelt pris att betala för att vi ska stärka civilsamhället, säger han.

Dessutom understryker han att det fortfarande finns få studier gjorda över vad som händer efter att välfärden placerats ut i civilsamhället. Företeelsen är fortfarande för ny för att det ska ha hunnit komma några analyser. Därför finns det alltså skäl att vara ganska avvaktande, menar han.

– Innan man kan säga något mer tycker jag därför att myndigheter och forskare noggrant ska utreda vad det är som händer både med staten och själva organisationen, när tjänster outsorcas.

Amnå pekar på en rad olika undersökningar som skulle kunna göras, och som borde göras innan man går vidare med en politik som förordar att civilsamhället ska involveras mer i välfärdsarbetet.

– Det handlar inte bara om att utreda vad som händer med de organisationer som ger sig in i det här arbetet, utan också om att analysera vad som faktiskt är bra för staten eller kommunerna med samarbetet.

Man brukar ofta lite slängigt tala om att det handlar om att stärka demokratin, säkra mångfalden eller kanske att det har med det medborgerliga förtroendet att göra. De ideella organisationerna får spela rollen av kontrollorgan. Men det Erik Amnå sätter fingret på är att det är ganska mycket av detta som just är antaganden och ibland bara förhoppningar – vi vet inte vad som faktiskt händer när tjänster av olika slag outsorcas till civilsamhället.

– Det är därför vi behöver den här forskningen om civilsamhället, säger han. Enligt teorierna ska alltså den stora politiska världen och de små bygemenskaperna eller motsvarande bindas ihop av föreningarna där de ska mäkla mellan parterna, eller vara den brygga mellan de olika nivåerna som gör att det hela fungerar smidigare. Men är det så? Sker det verkligen?

Ingen vet med säkerhet hur det förhåller sig – och eftersom mycket av dagens välfärdspolitik bygger på den typen av föreställningar menar Erik Amnå att det är hög tid att forskare faktiskt undersöker hur väl verkligheten stämmer med kartan.

– Ett annat drömprojekt vore förstås att lite mer ingående undersöka hur de nya umgängesformerna för staten och civilsamhället ser ut och kanske framför allt hur de utvecklas och vad de betyder för demokratin.

Erik Amnå

INTEGRATIONEN GENOM CIVILSAMHÄLLET?

I regeringens satsning på civilsamhället finns det särskilda medel som är riktade mot det som kallas utanförskap. Också detta är en hjärtefråga för Erik Amnå. Det är viktigt att man i högre grad än i dag kopplar ihop frågorna om hur civilsamhället fungerar (eller inte fungerar) med frågor kring vår integration, tycker han.

– Jag undrar helt enkelt vilken roll som civilsamhället spelar för integrationen av medborgare och grupper som inte har historiska rötter i Sverige, säger han.

Detta är ett intresse som vuxit i takt med att han lett den statliga utredning som analyserat behovet av en sanktionerad, svensk utbildning av imamer.

Här möter vi en annan intressant aspekt av civilsamhället. Vad det gäller integrationen finns det nämligen internationella studier som tyder på att det faktiskt kan uppkomma problem med att låta civilsamhället och ideella organisationer involveras eller helt ta över.

– I Sverige är det fortfarande mycket litet gjort vad det gäller det här området.

Anledningen till att civilsamhället skulle ha problem med att integrera nya grupper kan vara att de ideella organisationerna bygger på gemenskaper som finns. Nya grupper startar enligt detta synsätt nya organisationer – exempelvis invandrarorganisationer – som kanske snarare existerar parallellt än integreras. Men det är som sagt väldigt lite utforskat, och ingen vet egentligen vilken roll som dagens folkrörelser och de ideella organisationerna kan spela för att underlätta integrationen.

Svenskar i gemen har i jämförelse med många andra nationaliteter ett stort förtroende för tjänstemän, och det kan betyda att svenskarnas tillit och förhållande till olika delar av civilsamhället ser annorlunda ut. Vi tror sällan att tjänstemän är korrupta, vi litar på institutioner och så vidare. Men frågan är vad som händer med denna tillit i dagens samhälle, undrar Erik Amnå. När förlorar man förtroendet för samhället, för de organisationer man är med i, för folkrörelserna eller för de tjänstemän man kommer i kontakt med? Och vad händer med tilliten och förtroendet i stort om man mister förtroendet för en organisation eller en tjänsteman? Finns det samband här som vi bör känna till?

Detta hänger också ihop med frågor som handlar om politikerförakt. Flera studier visar att svenskarnas förtroende för politiker minskar, och att det politiska etablissemanget inte längre åtnjuter samma status.

– Jag undrar vad som händer i samhällen där människor är mer utbildade. Ökar eller minskar det förtroendet för samhället och tilltron till det politiska etablissemanget? frågar Erik Amnå och hänvisar till att svenskar och andra skandinaver ofta anses mer självständiga och

inte vill som han säger ligga under klacken. Har det något med utbildningsnivån att göra? Eller beror det på andra saker?

Enligt Erik Amnå har svenskars stora förtroende för samhället och dess institutioner omvandlats till ett förtroende för staten och offentliga myndigheter. Och det spiller över så att vi också har ett relativt stort förtroende för andra – vi har helt enkelt skäl att lita på varandra, menar han.

– Men här blir alltså integrationen intressant. Spiller förtroendet och tilliten över också på de nyanlända människorna eller hamnar de utanför? Vad händer i så fall med tilliten i det övriga samhället? Kan den försvinna?

Det finns forskare som menar att det är just på grund av den stora historiska homogeniteten vad det gäller befolkningen i exempelvis Danmark, som partier som Dansk Folkeparti kunnat bli starka. Tilliten, förtroendet och toleransen är stor – men bara för de som definieras som ett vi, för dem som hör till vi:et. Det gör att främlingsfientliga partier kan växa och frodas, trots att toleransen på ett plan är spridd och omfattande. Är det samma sak som kommer att hända i Sverige, eller har vi faktiskt en annan typ av samhälle?

– Det här vet man inte. Det vi kan se, det är att vi historiskt sett har haft en exempellös förmåga att lösa konflikter fredligt i Sverige. Grupper som har avvikit från det som definierats som det normala, riks-svenska, har integrerats, sett över tid. Ibland genom tvång och förtryck av staten och ideell verksamhet i symbios. Men de har integrerats.

Det gäller samer och det gäller den grupp som tidigare kallades tattare. Men nu står man enligt Erik Amnå inför en ny utmaning.

– Vad betyder det exempelvis för en kommun som Södertälje och kommunens samhällsanda när så många olika gemenskaper från alla möjliga olika håll gör entré i en sekulär miljö som den svenska?

Erik Amnå frågar sig om man i en sådan miljö kan hantera och behålla en samarbetskultur eller om den faktiskt bryts ner?

I dag är det ingen som kan svara på det.

– Jag menar att det handlar om undersökningar som ställer frågor om hur vi kan utveckla det här samspelet som funnits i folkrörelserna till det nya samhälle vi har i dag, eller om de gamla folkrörelser som vi har haft i Sverige, snarare ska ses som provinsiella och historiska exempel, säger han.

I Södertälje arbetar man redan febrilt med detta.

Studieförbundet Bilda, där Erik Amnå är förbundsordförande, planerar till exempel ett österländskt bildningscentrum i Högsbo, där man ska försöka att bidra med fördjupning både med tanke på varifrån kommunens invånare kommer och med tanke på var de har landat – det vill säga i Södertälje, i Sverige. Men det finns enligt Erik Amnå inga vetenskapliga studier kring detta.

– Det vi däremot vet är att civilsamhället i en bemärkelse är helt okänsligt inför nationella gränser. Inom civilsamhället – det vill säga bland de ideella organisationerna – är globaliseringen ofta inte bara en term utan en upplevd verklighet. Och detta är en erfarenhet som de delar med många flyktingar, säger Erik Amnå.

Han tror också att civilsamhället kan – och måste – spela en roll inom integrationen. Man vet att det oftast är en präst som man först tar kontakt med i sitt nya land. Internationella organisationer och nätverk kan spela en liknande roll.

– Men här gäller det för staten att verkligen vara försiktig så att man inte alltför snabbt ger auktorisation åt någon organisation mot bättre vetande, säger han.

Det är en erfarenhet han fått till följd av sin utredning om en eventuell imamutbildning. Riskerna med att förlita sig på civilsamhällets organisationer har hela tiden varit desamma, men i takt med att vi också sett ett nytt och invandrat Sveriges organisationer har många fått upp ögonen för att det finns problem. Traditionellt sett så tänker man sig att den ideella sektorn befördrar demokrati och jämlikhet – men gör rörelser som bygger på patriarkala strukturer det?

– Debatten om vilka som får starta friskolor har ju visat precis vad det handlar om här.

Friskolorna kom till som ett svar på kraven om mer mångfald och frivillighet. Mångfalden skulle göra alla skolor – också de kommunala – bättre. I dag har vi i stället sett att det finns risker. Somliga religiösa friskolor har premierat en världsbild som vare sig är jämlik, demokratisk eller i linje med skolans naturvetenskapliga undervisning.

– Så hur ska man ordna största möjliga mångfald utan att undergräva vår politiska kultur, våra idéer om jämlikhet?

Det finns alltså en undervegetation inom civilsamhället som är allt annat än tolerant, och allt annat än oproblematiserad med hänsyn till demokratiska ideal.

Samtidigt finns det idéer bland politiker om att civilsamhället står för allt eller åtminstone mycket av det goda i vårt samhälle. Här tenderar det att bli en krock mellan tilltron till civilsamhället och en del av dess former som finns inte bara i våra städers förorter, menar Amnå. Samma exkluderande mönster bland olika ideella organisationer kan också finnas i de norrländska skogsbygderna.

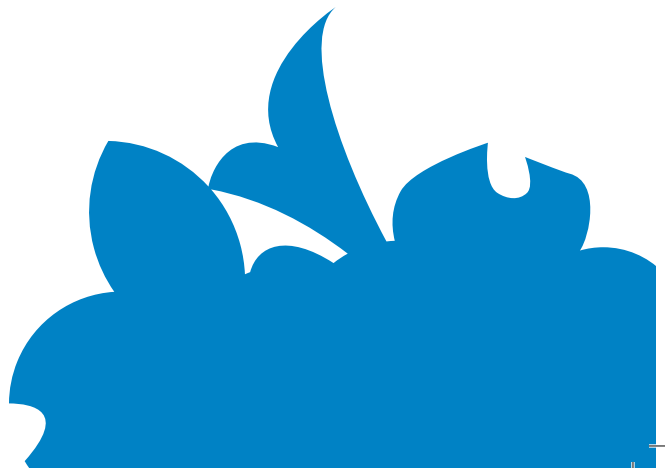
– Det finns exempel på hur man i vissa delar av landet helt enkelt har organiserat sig kring det som jag skulle vilja kalla mörka värden. Man är i princip stamorienterad och dessutom många gånger främlingsfientlig, säger han.

Erik Amnå tillägger att det i dessa miljöer ofta finns en rad andra problem. Det rör sig ofta om en befolkning som har extra höga sjuktal, höga siffror vad det gäller drogmissbruk och liknande. Det saknas

nya impulser och då tror han att man möjligen kan tala om ett civilsamhälle som satts ur spel.

Men det nya civila samhället handlar dessutom om att organisera sig på ett sätt som vi känner igenom men mot nya fenomen.

– Självklart måste också det undersökas. Det handlar om grupper som är beredda att bryta mot lagar för att få igenom sina krav eller för att påverka. De har helt enkelt definierat det som de håller på med som livsviktigt. Det är intressanta fenomen med flera historiska förlagor av civilt motstånd både före och efter demokratins formella genombrott.

ENTREPRENÖRSKAP OCH FILANTROPI – NYGAMLA DELAR AV CIVILSAMHÄLLET

Malin Gawell, som satt med i folkrörelseutredningen, har framför allt studerat det sociala entreprenörskapet. Den sociala ekonomin är en del av civilsamhället som tydligt visar på skillnaderna mot den äldre folkrörelseforskningen och det är också en del av civilsamhället som frodas.

Självt började hon intressera sig för de nya sociala rörelserna just genom sitt eget engagemang i dem. Och det är ingen ovanlig ingång.

– Mitt syskonbarn ville att jag skulle vara med och starta en ny organisation. Den hette Attac! I dag vet alla vad det är, men då var det helt nytt. På första mötet visste ingen vart organisationen faktiskt skulle ta vägen, eller vad som skulle hända, utan vi samlades kring ett engagemang för en sak och började organisera oss för att förändra samhället. Det är socialt entreprenörskap i ett nötskal, säger Malin Gawell och skrattar.

Hon har forskat om – hur entreprenöriella processer som syftar till förändring lett till aktivism. Inom de nya ideella organisationerna menar hon att det finns mycket entreprenörskap. Detta har hon som ekonom undersökt, med fokus på hur ett socialt engagemang tar sig uttryck i ord och handling, det vill säga hur man som entreprenör arbetar inom fältet.

– I dag växer det upp CSR-företag, det vill säga Corporate Social Responsibility, som svampar ur marken, säger hon.

Det handlar om företag som vill göra något ”bra”, och alla delar av skalan finns med: Från dem som bara är intresserade av att tjäna pengar och goodwill på den nya etiska vägen och främst använder det sociala och etiken som retorik, till de som faktiskt bygger hela sin företagsidé på att göra världen bättre. Det finns företag som börjar i liten skala, men som blir så uppslukade av sina idéer att de kanske till och med byter fokus.

– Jag tror att den här utvecklingen handlar om att många människor vill engagera sig och att de känner ett ansvarstagande, säger hon.

Men det här handlar inte bara om vad företagen själva gör. Bakom det nya sociala ansvarstagandet finns dessutom en rad nya regler. Både FN och EU håller på att arbeta fram regler för företag för att öka det sociala ansvarstagandet. Det handlar om att sätta upp mål för till exempel miljö och för mänskliga rättigheter. Många stora kommersiella företag engagerar sig dessutom i lokalsamhället och för lokalsamhället, både i Sverige och utomlands.

Enligt ekonomen Agneta Sundström styrs det här engagemanget

fortfarande mycket av om det är ekonomiskt försvarbart att engagera sig. Så länge det är det, är det enligt henne, vanligt med ett social ansvarstagande också bland stora globala företag.

Forskningen kring den sociala ekonomin och kring civilsamhällets organisationer handlar också mycket om den nya filantropin. Filantropin, och med den ett nytt, mer positivt sätt att se på välgörenhet, är på väg tillbaka i Sverige. Det märks i till exempel diskussioner om skatte-reduktion för gåvor, som bland annat Sektor3 har engagerat sig för.

Det är uppenbart att många kopplar civilsamhället till vår tids allt mer ökande tilltro till välgörenhet och filantropi. Det är kanske inte en slump att civilsamhällets popularitet ökar samtidigt som skattereduktion av gåvor diskuteras.

– Jag tycker det är viktigt att betona att det inte bara handlar om något som kommit tillbaka, utan om något som alltid funnits, säger Malin Gawell.

Röda Korset är kanske det bästa och äldsta exemplet på det, menar hon. Då, för drygt hundra år sedan, liksom i dag, handlar det om människor som ser och berörs av sin omvärld och vill använda de resurser de har för att göra den bättre. Då handlade det om att mobilisera frivilliga för att hjälpa till vid krig. Men det sociala engagemanget kan handla om nästan vad som helst. Intressant nog verkar det emellertid som om mycket av engagemanget i dag är just internationellt.

Röda Korset har också visat att det funnits ett engagemang inom det här fältet under hela 1900-talet även om socialpolitiken då den formerades av socialdemokraterna under 1930-talet ville avskaffa den gamla fattighjälpen och göra välgörenheten överflödig.

– Röda Korset är ett bra exempel på flera sätt, tycker jag. Det är till exempel en multinationell organisation och den omsätter otroligt mycket pengar. Det behöver alltså inte handla om små obskyra eller fattiga rörelser. Men det är inte pengarna som står i fokus för dem, och det är det som gör dem till en ideell organisation, säger Gawell.

Inte heller är det pengarna som står i fokus när man diskuterar CSR eller sociala entreprenörskap. Det begreppet har vunnit mark sedan 1980- och 1990-talet genom bland annat en fokusering på den sociala ekonomin och vad den innebär.

– För min del är det just hur man bygger upp organisationer, som är intressant, vad som krävs för att vara en entreprenör inom det här fältet som är det intressanta, säger hon.

Det handlar om att analysera vart det engagemang som finns i samhället har tagit vägen, och vilken väg det tar när man bygger upp organisationer. Miljörörelsen som var tidigt ute, är en av de organisationer inom civilsamhället som blivit mest undersökt. Men det saknas fortfarande, menar Malin Gawell, kunskap, och i synnerhet generell kunskap om hur socialt entreprenörskap utvecklas.

– Det handlar kanske framför allt om att vi pratar om företag och entreprenörskap på ett annat sätt.

Förr var det, menar Malin Gawell, en tydligare svartvit uppdelning: företag var giriga och ideella organisationer goda. I dag håller den föreställningen på att lösas upp. Företagssektorn har bättrat på sitt rykte. Det är inte nödvändigtvis fult att vara entreprenör, tvärtom har företagandet blivit ett alternativ för många som är socialt engagerade. Också förr fanns det alltså företag i den ideella sektorn – inte minst arbetarrörelsen som var så stark i Sverige – engagerade sig i en del företag och bildade ekonomiska föreningar av olika slag. I ett resebolag som RESO fanns det många idéer om hur arbetare skulle bibringas bättre semester. Men det som händer i dag är ändå något annorlunda.

– Det sociala entreprenörskapet har blivit ett sätt att vara engagerad på, och det intressanta är att detta är något som både utvecklats i den ideella sektorn och inom företagen. Det är jättespännande att se den här entreprenöriella dynamiken.

Men vad är man då, kan man fråga sig: Är det nya företag eller nya föreningar som vi ser, eller är det helt enkelt bara gamla ulvar i nya kläder?

– Ja, här gäller det förstås att ta vara på kärnan i de gamla modellerna och inte glömma idealiteten, säger hon, men tror inte heller att det är ett stort problem, eftersom engagemanget är så starkt.

De allra flesta av dessa sociala nyföretagare definierar sig helt klart som delar av civilsamhället, menar Malin Gawell, även om hon håller med om att det i vissa fall kan vara svårt att dra gränsen mellan civilsamhället och det strikta företagandet.

När det gäller de nya forskningspengarna hoppas Malin Gawell på mer forskning om styrformer inom civilsamhället, om hur verksamheter faktiskt bedrivs och om hur vi faktiskt organiserar samhället – hur dynamiken mellan olika organisationsmodeller ser ut, och hur det förhåller sig till resten av samhället. Det kan handla både om aktivister och andra nätverk, menar hon. Eller om hur det offentliga förhåller sig till det civila eller ideella samhället.

– Däremot är jag lite trött på frågan om varför civilsamhället är viktigt. Den tycker jag kan besvaras med frågan om varför demokratin är viktig och hur vi fördjupar den. Och svaret på den frågan handlar om civilsamhället, säger hon.

Hon hoppas att det om tio år är mer självklart att räkna med civilsamhället och att man faktiskt ser detta som en tredje sektor i samhället, bredvid den statliga och den privata.

Riktigt lika entusiastisk över den senaste tidens etiska våg, är inte Lars Svedberg, professor vid Ersta Sköndal högskola och föreståndare för Enheten för forskning om civilsamhället. Han menar i stället att CSR kanske snarare ska ses som en del av den etiska vågen. Att förhålla

sig till civilsamhället, att hjälpa till och göra gott, blir då en del av varumärkesplaceringen.

Lars Svedberg menar dessutom att CSR, till skillnad från vad många tror, inte alls är ett nytt fenomen.

– CSR är viktigt, men i Sverige är detta ett begränsat fenomen, i synnerhet i jämförelse med kontinenten och i USA. I Sverige har det dessutom funnits i andra former tidigare. Det är till exempel inget konstigt om den lokala ICA-handlaren sponsrar det lokala fotbollslaget, och det är ju också en form av CSR, som funnits längre tillbaka, säger han.

Ett bra exempel på hur arbetet mellan det civila, statliga och privata delarna av samhället balanseras i dag är BRIS, barnens rätt i samhället. Det är en organisation som får medel av samtliga delar av samhället, inte minst genom sina insamlingar. För BRIS del betyder det att man inte blir lika beroende av en bidragsgivare, för företagen betyder det att man visar att man tar ansvar.

Få studier är emellertid gjorda över hur CSR fungerar och vad som händer med företagen på lång sikt, eller för den delen hur detta nya eventuellt skiljer sig från ICA-handlarens gåvor till fotbollslaget.

– Men att det finns så få studier gjorda tror jag handlar om att det fortfarande i dag är politiskt inkorrekt att ge i Sverige, det som luktar filantropi, är inte bra.

– Det jag hävdar är att trots att det var 1900-talets tidiga sociala rörelsers mål att avskaffa filantropi, så har filantropi och välgörenhet egentligen aldrig försvunnit eller avskaffats. Den har bara minskat, gömt sig och tagit sig andra former, säger Lars Svedberg.

Men vad beror det då på att välgörenhet återigen är inne? För även om den alltid funnits har välgörenhet de senaste åren också blivit lite mer rumsrent i Sverige.

Lars Svedberg tror att det måste kopplas till tidsandan. Från att ha satt jämlikhet i alla dess betydelser i fokus, har jämlikhet som övergripande ideal tappat i värde. Det är inte längre lika viktigt att till varje pris vara jämlik, och det, menar Svedberg, har banat vägen för återkomsten av välgörenhet av olika slag. Det är helt enkelt inte längre lika fullt att vara rik.

– Den paternalistiska hållning som var vanlig i det tidiga 1900-talets välgörenhet och filantropi ska inte heller kopplas direkt till civilsamhället. Det fanns liknande mönster också i den offentliga välfärden och inte minst bland samhällets sociala ingenjörer.

En välvillig paternalism har det ibland kallats.

– Samtidigt är det ett faktum att frågor om välgörenhet kommer att spela en allt större roll. Inte minst internationellt så blir det större och större grupper som skänker bort pengar till välgörande ändamål, säger Lars Svedberg.

Den här frågan har också kommit att debatteras inom civilsamhället. Det handlar om hur man ska – och om man bör – göra det mer fördelaktigt att skänka bort pengar till just civilsamhället och dess välgörenhet. I USA är det vanligt – se bara på en sådan som Bill Gates, som skänkt bort stora delar av sin förmögenhet till välgörenhet. I Sverige finns ännu så länge ingen möjlighet att göra avdrag skattemässigt för den typen av gåvor, men det är en fråga som diskuteras både bland politiker och inom sektorn.

Sektor3 gav under hösten 2009 ut en skrift just om avdragsrätt för gåvor. Historikern Lars Trägårdh har tillsammans med statsvetaren Johan Vamstad skrivit boken. De konstaterar att avdragsrätt för gåvor visserligen skulle komma att öka antalet gåvor, men samtidigt troligen också skulle minska de statliga resurser som redan i dag används till allmännyttiga ändamål.

Det är alltså inte säkert att en annan politik vad det gäller avdragsrätten faktiskt skulle ge mer pengar till civila samhället. Därtill menar många politiska bedömare att det är svårt att rent ekonomiskt utforma skatteregler som gör givandet lättare, eftersom en sådan avdragsrätt skulle kunna utnyttjas för olika former av skattefusk och så vidare.

Lars Trägårdh och Johan Vamstad menar dessutom att avdragsrätt för gåvor också krockar med mycket av det klassiska, eller åtminstone traditionella, svenska sättet att se på samhället. Anledningen är att man genom att tillföra pengar till civilsamhället via gåvor gör att beslutet om vilka som får medel inte genomgår en demokratisk kontroll. Det rimmar på många sätt illa med den ibland ganska korporativa samhällslösning som Sverige haft under 1900-talet.

Lars Svedberg understryker att vi inte har någon välgörenhetstradition i Sverige liknande den som finns i USA. Välgörenhet har tvärtom de senaste decennierna snarast betraktats som något fult.

– Vi gillar det helt enkelt inte, och när vi arbetar i ideella organisationer och liknade, tenderar vi inte heller att betrakta detta som välgörenhet. I samma anda ser vi ingen motsättning mellan en stark välfärdsstat och starka ideella organisationer.

– När det blåser springer man till staten, då litar man inte på civilsamhället eller på den privata sektorn.

Bengt Göransson.

CIVILSAMHÄLLETS HYBRIDISERING OCH GOVERNANCE

Forskningen kring civilsamhället visar också att något håller på att hända när det gäller organisations- och ledningsfrågorna, det vill säga det som i den engelskspråkiga litteraturen brukar sammanfattas med begreppet *governance*. Det är inte särskilt konstigt med tanke på att den ideella sektorn, hur man än räknar, faktiskt har vuxit sedan 1990-talet och blivit en viktigare sfär i samhället. Sektorn har fler anställda och organisationerna omsätter mer pengar på samma gång som de strukturella omvandlingarna gör att både organisationerna och samhället ställs inför nya utmaningar.

Totalt hade sektorn 2002 när Filip Wijkström och Torbjörn Einarsson granskade den 145 000 anställda och omsatte drygt 140 miljarder kronor. Det innebar närmast en fördubbling av sektorns ekonomiska verksamhet sedan 1992, då Filip Wijkström presenterade den typen av analyser för allra första gången. Framför allt är det de organisationer som verkar inom sfärer som kultur och fritid respektive social omsorg som blivit större. Och forskarna ser inte någon avmattnings av tillväxten.

– Utifrån vårt unika datamaterial kan vi göra analyser av de strukturella omvandlingar som det svenska civilsamhället och dess organisationer står mitt uppe i, berättar Filip Wijkström. Vi ser effekterna av två olika typer av mekanismer och det är intressant! Det handlar om att de svenska organisationerna tycks låna in modeller och tänkande dels från andra samhällssektorer, dels från organisationer i andra länder och de civilsamhällesregimer vi ser där.

– Gränserna mellan de olika sektorerna och deras organisationer – den statliga, den kommersiella och den ideella – blir alltså luddigare, men för att förstå vad som sker i de här processerna är det viktigt att ha en klar bild av respektive sektors särart, understryker Filip Wijkström och konstaterar att det annars är svårt att redogöra för vad det är som blandas och vad effekterna av de nya konstellationerna blir.

Både utanför och inom civilsamhället har man alltså i allt högre grad börjat intressera sig för hur civilsamhället styrs. Det lånas till och med in managementmodeller från företagen i synnerhet bland de större organisationerna.

– En intressant aspekt av det är att själva styrmetoderna (och intresset för dem) är nya, men organisationerna har ju alltid styrts. Men frågar man de som varit med länge, får man svaret att de i dag inte vet hur de gjorde förr, innan de mer moderna företagsmodellerna fanns! säger Johan Hvenmark, ekon.dr som med stöd från RJ arbetar med en studie om vad som händer just i gränslandet mellan civilsamhället

och näringslivet i synnerhet med fokus på just användandet av managementmodeller.

En viktig skillnad mellan företag inom det privata näringslivet och civilsamhället är just beroendet av medlemmar. Det finns en tillit och tilltro till föreningen, påpekar Johan Hvenmark. Den tilliten försöker i dag många företag kopiera. Man märker det tydligt i olika former av medlemskap och klubbar som erbjuds av till exempel stora klädkedjor, samt av banker och andra företag. Johan Hvenmark menar att man från företagets sida därmed försöker komma åt de åtråvärda banden mellan individerna och organisationen som finns inom föreningslivet. Men, undrar han, vad händer med medlemskapet om detta kommer-sialiseras? Han påpekar att det finns en hel rad med risker i att från näringslivet kopiera civilsamhället och tvärtom.

Han kallar det förenisering och företagisering och menar att det sker åt båda hållen. Föreniseringen syftar till att skapa förtroende för företaget bland kunderna, och företagiseringen försöker göra civilsamhällets organisationer mer rationella och effektiva. Företaget ”Myrorra”, som säljer begagnade kläder, är ett bra exempel på företagisering. Samtidigt handlar den här utvecklingen om något som på många sätt utmanar hela vårt sätt att se på och förstå civilsamhället menar Johan Hvenmark.

Just där i gränslandet mellan det privata näringslivet, det statliga, familjen och civilsamhället håller mycket på att hända i dag och det hoppas han kunna studera och säga något mer om i framtiden.

Christina Garsten, professor vid socialantropologiska institutionen vid Stockholms universitet, som också forskat om civilsamhället, håller med om det.

– Det är just i gränslandet mellan de olika sektorerna som det intressanta händer i dag. Det är där vi kan hitta nya frågor, och det är där vi kan hitta framtidens forskning, säger hon.

Också inom tankesmedjan Sektor3 är man intresserad av det gränslandet. Eva Nordström som tidigare var tf chef för Sektor3 instämmer i att det finns mycket att undersöka i gränslandet mellan de olika sektorerna.

– Inte minst hur man styr. Ideella organisationer kan ju inte styras helt och hållet uppifrån, utan måste bygga på att man låter ett beslut omfattas av hela organisationen. Annars kommer de olika delarna av föreningen att gå åt olika håll, säger hon.

Därför menar hon att beslutsfattande inom ideella organisationer på pappret kan se ut att ta lite längre tid.

– Man måste ju se till att alla medlemmar hänger med, att de är med och att de jobbar mot det gemensamma målet. Då gäller det att jobba mycket innan besluten, att så att säga kratta för att de ska gå att genomföra och så att alla inom organisationen är med på det som ska

göras. Man kan inte peka med hela handen och bara bestämma inom sådana här demokratiska rörelser. Och det är bra, säger hon.

Men det här vet man inte heller så mycket om. Även Sektor3 vill därför vara med och stödja den typen av forskning.

För Eva Nordströms del är dock det viktigaste inte exakt vad som kommer att beforskas med de 220 miljonerna, utan att de nya pengarna och den forskning som de ska bidra till, också tar hänsyn till praktikerna.

– Självklart vill vi att det ska handla om gedigna vetenskapliga studier, men det bästa vore så klart om också praktiker kunde vara med på något hörn, eftersom det ju är här som man många gånger vet vad som saknas: vad man inte vet och vad som kanske är problemet.

DET OMHULDADE CIVILSAMHÄLLET

Enligt Lars Svedberg har Sverige ett mycket rikt och levande ideellt samhälle. En undersökning som Filip Wijkström genomförde tillsammans med Tommy Lundström, numera professor vid Socialhögskolan i Stockholm, visade exempelvis att det redan 1997 fanns runt 180 000 ideella organisationer i landet som representerar allt mellan himmel och jord. I dag är de troligen ännu fler. Det är en i internationell jämförelse hög siffra och den vittnar enligt forskarna om ett livaktigt civilsamhälle.

Men det är samtidigt en ganska rörig sektor. Kanske är det till och med det som är det attraktiva för många och som gör att politiker av olika politisk färg kan enas om att i alla fall omhulda civilsamhället. Däremot är de oeniga om exakt vad det är inom sektorn som de gillar och vill stödja.

Den röra som finns inom sektorn beskrivs bra av Filip Wijkström. Det finns inga tydliga huvudmän inom sektorn och ingen enskild ägartyp kan kristalliseras ut. I stället finns det flera olika modeller för hur verksamheten organiseras. Också när det gäller organisationernas resurser märker man en stor mångfald. Det kan komma statliga bidrag samtidigt som mycket av verksamheten helt och hållet bygger på frivilliga insatser och ekonomiska bidrag från medlemmarna själva. Det finns inte heller några entydiga mål för alla de organisationer som räknar sig till civilsamhället – ja, förutom att organisationerna i Filip Wijkströms terminologi antingen är idéburna eller idébärande och att man i någon mån vill förbättra världen. Men vad som är att betrakta som en förbättring och hur den förbättringen ska komma till stånd, finns det överhuvudtaget ingen enighet om. Man rör sig ofta med kardinalparoller som demokrati, mångfald, hållbarhet och jämlikhet – och det är kanske just detta som gör politikerna så förtjusta i sektorn. Filip Wijkström menar att det också är där någonstans som man kan söka svaret på frågan om varför civilsamhället anses så viktigt:

– Här finns en sektor i samhället med organisationer där människor på olika sätt faktiskt tar sig an frågor som inte har några enkla svar. Det handlar om utmaningar som inte har några enkla lösningar och som oftast inte kan lösas genom att organisationen går med större vinst eller med en enkel omröstning i kommunen.

De allra flesta politiker gillar helt enkelt civilsamhället och tycker att det är bra om fler typer av välfärdstjänster också utförs av ideella organisationer. Anledningen är inte bara att de kan stå för mångfald och specialdesignade lösningar. Det handlar naturligtvis också om att de ibland kan utföra tjänsterna som efterfrågas på ett billigare och bättre sätt. Eller i vart fall är det vad man hoppas på.

– Under en kort historisk period, ja egentligen från 1960- till 1980-talet, förlitade man sig i Sverige helt och hållet på professionella grupper. Samhället planerades efter att det bara var de som skulle ta hand om välfärden och omsorgen, men i dag har både grupper till höger och vänster insett att också familj, andra anhöriga, vänner, grannar och arbetskamrater alltid gjort väsentliga insatser och att de kommer att fortsätta att göra det, påpekar Lars Svedberg.

Han menar att de sociala ingenjörerna och planerarna i Sverige tidigare var helt mot den typen av lösningar. Insikten om detta har kommit först efter en lång tid och enligt Svedberg är orsaken till det att tilltron till de sociala ingenjörerna tillsammans med en stark folklig längtan efter oberoende har varit så stark.

– Insikten om detta och insikten om att ideell sektor alltid haft betydelse för välfärden och dess utformning har förändrat spelplanen och som en del i detta får det civila samhället en ny plats, säger han.

Därmed börjar Sverige också likna resten av Europa mer. Det menar också Magnus Karlsson som vid Ersta Sköndal högskola forskat om hur frivilliga grupper som R-förbunden påverkat välfärden. Närmare bestämt har han undersökt RSMH (Riksförbundet för social och mental hälsa) och hur denna organisation påverkat psykiatrin. Han menar att Sverige vad det gäller välfärden ligger mellan fem och sju år efter övriga Europa men att vi i dag faktiskt sticker ut mindre än vi tror.

– Vi kommer i framtiden att få se mycket mer av hur brukarorganisationer och patientorganisationer engagerar sig i och påverkar vården, tror han, precis som det redan i dag är i flera länder på kontinenten.

Men Lars Svedberg understryker att det svenska civila samhället är och har varit speciellt. Tillsammans med de andra nordiska staterna kan man urskilja en särskild sorts samhälle, där kulturen, idrotten och fritiden har varit särskilt engagerande för medborgarna. Här har man varken engagerat sig mycket filantropiskt eller i välfärden i civilsamhället – ändå har civilsamhället och det ideella engagemanget varit starkt, men alltså inom andra delar av samhället.

Det finns forskare som Frank Trentman som i civilsamhället ser en slags imperialism. Det anknyter delvis till den kritik som Jens Stilhoff Sörensen och Håkan Thörn hade av begreppet och forskningen om civilsamhället. Trentman menar att civilsamhället kan ses som en del av det europeiska samhället – eftersom det är här som det uppkommit. Och man kan i och med det fråga sig vad det innebär att i så fall skapa civilsamhället i andra delar av världen. Trentmann själv menar att det inte alltid är självklart att civilsamhället bringar fred eller demokrati, tvärtom. Civilsamhället kan faktiskt ses som en del av spridandet av den västerländska individualismen, menar han.

Trentmann påpekar dessutom att i det äldre civilsamhället finns flera

undersökningar som visar att organisationer som verkar för det fria och öppna, själva snabbt blir uteslutande. Till och med våld kan vara delar av civilsamhället, som alltså inte är självklart gott.

Om detta håller Lars Svedberg med. Han anser liksom många andra av de forskare som fördjupat sig i frågorna kring civilsamhället att det är olyckligt om civilsamhället bara inkluderar de goda krafterna. Destruktiva krafter finns inom civilsamhället såväl som inom andra sfärer, understryker han, men betonar till skillnad från många skeptiker att detta inte hindrar sektorn från att vara intressant och viktig att undersöka.

– Det är också viktigt att understryka att man inte kan exportera våra existerande ideella organisationer eller vår typ av civilsamhälle, säger han.

Man kan inte, menar han, bygga upp små miniatyrer av Sverige, eller av de svenska folkrörelserna på andra sidan jorden. Det vore inte bara kulturimperialism, utan också dömt att misslyckas. Civilsamhället – om det ska kunna utgöra en byggsten för en förstärkt demokrati, vilket Lars Svedberg tror att det kan – måste bygga på den historia och den kultur som finns i det land man kommer till.

Till skillnad från en del andra forskare menar alltså Lars Svedberg att man faktiskt kan stärka demokratier med hjälp av satsningar på civilsamhället.

– Det handlar till exempel om att stärka tilliten till samhällets organisationer för att motverka korruption, säger han. Tilliten försvagas av för mycket korruption, och tvärtom.

Det anknyter till det som bland andra statsvetaren Bo Rothstein har sysslat med vid Quality of Government-institutet vid Göteborgs universitet. Men Rothstein är inte lika övertygad om att det faktiskt går att skapa demokrati och tillit med hjälp av civilsamhället.

På Quality of Government-institutet har man bland annat studerat om man kan öka tilliten i samhället och förhindra just korruption. En låg grad av korruption främjar välståndet, menar visserligen Bo Rothstein, men är mer tvekan inför hur kopplingen mellan korruptionen och civilsamhället ser ut. Det finns heller enligt Rothstein ingen motsättning mellan en stark och livskraftig stat och ett starkt civilsamhälle. Tvärtom har civilsamhället enligt Rothstein vuxit sig starkare av en stark stat. Inte heller vill Rothstein koppla civilsamhället till demokratiseringsprocesser. Viktigare än ideell organisering, som ju till och med kan leda till att man organiserar sig mot varandra och alltså mot en tillit, är hur man uppfostras och vilka värden man får med sig under sin uppväxt och vad som föremedlas från samhället som viktigt, menar Bo Rothstein.

Det riktigt intressanta med civilsamhället i Sverige är enligt Svedberg i stället sektorns mycket stora omfång. Runt om i stugorna i

landet sitter hundratusentals människor som vare sig de kallar det för civilsamhälle eller ej, jobbar ideellt, delar med sig av sin tid – vilket man kan kalla för välgörenhet, men sällan gör i Sverige. Det är denna grå massa av engagemang och av civilsamhälle som intresserar Lars Svedberg.

– Och man glömmer ofta den här gruppen eftersom det inte sällan är äldre damer. Det finns massor av undersökningar av ungdomar och av deras engagemang. Men den grå massan glömmer man. Ändå är detta ett engagemang som genomsyrar landet, säger han.

Det finns en del forskning kring engagemang av olika slag. Forskaren Susanne Lundåsen, Ersta Sköndal högskola, hänvisar bland annat till studier som visar att de som är med i någon slags förening ofta har en bättre självs kattad hälsa. Civilsamhället kan alltså ge direkt förbättrad hälsa!

Cirka 80 procent av alla vuxna svenskar är med i någon förening, vilket, enligt Susanne Lundåsen, vittnar om att det inte rör sig om någon slags föreningsaktiv elit utan om ett tvärsnitt av befolkningen. Hälften av befolkningen är inte bara med, utan gör också aktiva insatser. Den grupp som utmärker sig är kvinnor med arbetarbakgrund och utan vidareutbildning som i lägre grad än andra är med i föreningar. Det är i sin tur vanligt i hela Euroropa.

Här handlar det ofta om ett intresse för kultur. Landsortens lokala konstföreningar, kyrkan, Riksteatern och liknande engagerar otroligt många människor, påpekar Lars Svedberg. Nästan en halv miljon människor gör varje år obetalda insatser för kulturen i Sverige. Många av dem det handlar om är medelålders kvinnor ur medelklassen.

– Rockföreningar vet vi en hel del om, men de här damerna ur medelklassen och deras insatser har vi glömt bort, säger han.

Det finns alltså statuskillnader mellan att undersöka olika grupper och olika typer av engagemang. Men Lars Svedberg önskar att fler intresserade sig för den här typen av engagemang, inte minst eftersom det handlar om så många människor som faktiskt deltar.

– Tänk bara på den gigantiska rörelse som körsången är, eller kyrkan! Ändå finns det inget eller bara mycket begränsad forskning om dem!

Anledningen, menar han, är att damer ur medelklassen i medelåldern helt enkelt framstår som tristare än rockiga ungdomar. Men inget kunde vara mer fel, och menar Svedberg, om man vill förstå dagens samhälle, måste man ge sig i kast med den här kulturella rörelsen. Vad är det som gör att hundratusentals kvinnor varje år engagerar sig? Och vad kan det säga om vårt lokalsamhälle? Vad betyder det för kvinnors eget liv? Vad spelar det för roll för samhället? För demokratin? För tilliten? Också Lars Svedberg menar att det är viktigt att det är så många som är med i den här rörelsen.

– Kyrkan engagerar många, och därför är den viktig att undersöka. Närmare en halv miljon människor gör insatser i församlingarna, säger han och håller alltså inte med om, att den som Sverker Sörlin hävdar bara skulle vara stor, men inte ha något att berätta om dagens samhälle.

Religionen och kyrkan är tvärtom ett mycket viktigt tema i dagens samhälle och därmed också i dagens samhällsvetenskap, menar Svedberg, och han tror dessutom att intresset för religionen kommer att öka i framtiden. Då måste det finnas forskare där som kan undersöka vad detta engagemang handlar om.

– Det handlar, enligt en del, om ett kanske lite grått och trist engagemang, men ack så aktivt, säger Lars Svedberg.

Han menar, att vi under hela 1900-talet i Sverige lärt oss att vi är sekulära, men att vi faktiskt är mer involverade i en religiös kontext än vi vill tro. Ett exempel på detta är vår moral, som inte sällan utgår just från de kristna värderingarna, menar han. Därför är det viktigt att undersöka och studera kyrkan och det mer eller mindre religiösa engagemang som finns, tror han.

– Jag tror att vi ofta ser vår moderna svenska välfärdsstat som väldigt sekulär, men under ytan finns religionen och det är det som det relativt stora och omfattande engagemanget i och för kyrkan lokalt berättar om, säger han.

Precis som när det gäller det lokala kulturella intresset är det nästan en halv miljon människor som aktiverar sig i kyrkan eller i andra religiösa sammanhang varje år. Till skillnad från vad många tror är kyrkan och dess aktiviteter också på frammarsch i städerna – det handlar alltså inte bara om ett landsortsfenomen, menar Lars Svedberg. Han kan räkna upp en rad områden där kyrkan drar folk: körer, barn- och ungdomsverksamhet som öppna förskolor, barnsång och annan verksamhet, kulturaktiviteter som teater och sånguppvisningar, och så vidare.

Det råder ingen tvekan om att Lars Svedberg tror på att också den här typen av engagemang leder till att tilliten ökar i samhället. Det visar både svensk och internationell forskning.

Andra forskare, som Susanne Lundåsen, som också forskar om föreningslivets inverkan på det lokala, hänvisar till studier som visat att i områden där föreningslivet är starkt, är också tilltron till den lokala politiken starkare. Det vittnar om civilsamhällets viktiga roll. En studie som gjorts i Rinkeby visar, att detta också gäller invandrartäta områden.

Inget samhälle kan existera helt utan tillit. På samma sätt hänger demokratin – och tilliten – och ett starkt och stabilt civilsamhälle ihop. Därmed inte sagt, att Lars Svedberg är omedveten om den kritik som riktats mot begreppet. Han är inte heller intresserad av att romantisera civilsamhället, varken i dess helhet genom att inte räkna vissa grupper

dit, eller att blunda för att de finns.

– Jag vill inte utesluta grupper som Hells Angels från civilsamhället. Också den typen av grupperingar är en del av civilsamhället, och de ska självklart också undersökas. Men jag menar inte, att det egentligen är ett argument mot att civilsamhället utgör något viktigt och något som forskare och politiker borde undersöka och lära sig mer om, säger han.

Lars Svedberg betonar, att det både är fel och inte särskilt kreativt att börja med att karaktärsera civilsamhället som antingen gott eller ont. Civilsamhället ligger helt enkelt bortom den typen av enkla tillmälen och omdömen.

– Det gäller alltså att koppla civilsamhället till Putnams idéer om tillit, och att studera förhållandet mellan demokrati och civilsamhälle – men det måste man så klart göra utan att idyllisera sektorn.

Inte heller, menar Lars Svedberg, att man kan skicka civilsamhället på en slags enkel export. Det skulle precis, som Jens Sörensen och andra forskare påpekat, vara någon slags kulturimperialism.

– Om man tror att man bara kan skicka ner en idé om hur man bygger ett svenskt fotbollslag i gårdsgårdsserien till ett valfritt land i Afrika och att det skulle bygga demokrati där, tror man fel!

Det handlar, menar Svedberg, om att bygga civilsamhället på de krafter och på de förutsättningar som finns. Allt annat vore inte bara konstigt och rent etiskt problematiskt, utan också dömt att misslyckas om målet är att stärka tilliten och i förlängningen demokratin.

Och det är just det som är viktigt.

*– Det jag hävdar är att trots att det var 1900-talets tidiga sociala rörelser
mål att avskaffa filantropi, så har filantropi och välgörenhet egentligen
aldrig försvunnit eller avskaffats. Den har bara minskat, gömt sig och tagit
sig andra former.*

Lars Svedberg

CIVILSAMHÄLLET 3.0?

När Riksbankens Jubileumsfond för sju år sedan startade områdesgruppen för civilsamhället var det ett, med Erik Amnås ord, plats-sökande begrepp. Då skapade begreppet ordning, sprängde gränser och fick många att tänka nytt. Det spreds, menar han, ett ideologiskt skimmer över svensk, ideell sektor. Och det skimret finns till viss del fortfarande kvar, kanske framför allt bland politiker. Civilsamhället är således fortfarande populärt – nästintill ihjälkramat av politiker och beslutsfattare. För en del är det en anledning att vara skeptisk både till området och till forskning om civilsamhället. För andra är det själva grunden till intresset. Just för att begreppet är så omhuldat, så omtyckt och så använt, måste det analyseras och beforskas.

Med tanke på de många miljoner människor, som bara i Sverige organiserar sig, är civilsamhället en värld som fortfarande verkligen engagerar, trots allt prat om bristande engagemang och flykten från inte minst politiska partier.

Men exakt vad civilsamhället är, det är fortfarande svårt säga, och kanske är det inte heller helt nödvändigt. Det handlar om den ideella sektorn, om de idéburna organisationerna, om frivillighet och non-profit, om de gamla folkrörelserna och om nya sociala rörelser, om social ekonomi, tredje sektorn och modern filantropi. Ibland tenderar preciseringarna av vad civilsamhället är, att bli så vida att de omfattar nästan allt. Det är, som Sverker Sörlin pekat på, ett problem.

Det finns alltså inga enkla svar på frågorna om vad civilsamhället är. När man suttit ner och pratat med forskare som ägnat tid åt att fundera över civilsamhället, visar det sig inte bara att det finns olika sätt att förstå vad civilsamhället är, utan dessutom lika många olika uppfattningar om vad man bör forska om, när man forskar om civilsamhället.

Det handlar om en rad olika inriktningar, olika fokuseringar och olika mål, där alla inte ens är entydiga eller löper parallellt.

Det finns de forskare som är mest intresserade av begreppet och analyser kring varför det plötsligt blivit så populärt, och vad det säger om samhället och vår tid. De forskarna är kanske mindre imponerade av sektorn i sig, men intresserade av politikerns och makthavarens användning av begreppet och företeelsen civilsamhället.

Andra ägnar sig åt företeelsen, det vill säga åt analyser av den ideella sektorn. Några av dem försöker förstå hur samhällets organisering ska begripas och menar att det är svårt att förklara eller förstå den värld vi lever i utan att ta hänsyn också till den ideella sektorn, de idéburna organisationerna och civilsamhället. Det handlar om att undersöka om, varför och hur civilsamhället gör skillnad. Men det kan också handla om att blottlägga sektorn. De forskarna gör mindre skillnad på

om det kallas civilsamhället eller den ideella sektorn, eller om fenomenet skulle uppfattas som ”gott” eller ”ont” i ett visst sammanhang eller vid en viss tidpunkt, men understryker att det är viktigt att analysera det som faller utanför de analytiska kategorierna näringsliv, offentlig sektor och familj.

Ytterligare andra är intresserade av den ideella världen i sig, de forskar om civilsamhället därför att civilsamhällets organisationer i sig är intressanta. En del forskare är aktivister själva – de drivs av en tro på civilsamhället. Andra är det inte. Det kan handla om undersökningar av de ideella organisationerna, vad som händer inom organisationerna och hur de förändrats över tid, eller hur de styrs. En del av forskarna är intresserade av begreppet civilsamhälle och slåss för både begreppet och företeelsen.

Forskningen om civilsamhället tycks alltså vara minst lika disparat som sektorn själv. Och civilsamhället som begrepp och forskningsområde befinner sig på lite olika nivåer, där forskare som använder det har olika ambitioner med sin användning av begreppet. Därför är det inte enkelt att säga vilken roll som civilsamhället spelar, eller vad det forskas om.

Många värjer sig tydligt för en alltför normativ användning av begreppet civilt samhälle. Mats Rolén, som var med och startade områdesgruppen vid Riksbankens Jubileumsfond, är fortfarande osäker på vilken roll man kan och bör tilldela civilsamhället.

– Jag är rädd för att vi kanske inte är så goda som det ibland görs gällande, säger han, och undrar om idealiteten som lyfts fram som viktig inom civilsamhället, kanske inte alls är så stark.

Att tilldela sektorn en gloria eller att falla till föga för normativa tolkningar av civilsamhället, där civilsamhället blir lösningen på samhällets alla problem eller där bara de goda krafterna räknas till civilsamhället, är därför inte särskilt konstruktivt. Det bidrar varken till mer kunskap eller till en fördjupad demokrati, vilket det ofta hävdas att civilsamhället kan göra.

I stället borde man i så fall satsa på forskning om vilken roll som engagemanget verkligen spelar, och vilken betydelse civilsamhället har. Om forskning kan visa att civilsamhället faktiskt leder till mer tillit, engagemang och fördjupad eller mer demokrati, är det viktigt. Det berättar något om hur vi skapar stabila demokratier, och kanske till och med om hur man kan skapa välstånd och stabilitet.

Men även om ett starkt civilsamhälle faktiskt inte leder till ett fördjupat samhällsengagemang, är det viktigt att veta – och att beforska – i synnerhet som politikerns och makthavarnas tilltro till civilsamhället inte tycks minska i omfattning. Bo Rothstein har i sin forskning till exempel kunnat visa att det snarare än ett starkt civilsamhälle, är en låg grad av korruption i det offentliga styret som skapar välstånd.

Även om Rothstein lär få mothugg i den frågan, är det viktigt att veta vad och om civilsamhället betyder något. Bengt Göransson, som också varit med i RJs områdesgrupp, menar att forskning om civilsamhället kan vara med och definiera medborgarskapets karaktär – väl så viktig forskning i vår tid. Christina Garsten kallar det framtidens forskning.

Samtidigt är det – inte minst med tanke på outsourcing och politikernas flirtande med sektorn – viktigt att undersöka både gränsszonerna och mötena mellan olika former av organisering. Filip Wijkström menar att man i framtiden också bör undersöka mötet mellan de som finns i sektorn, praktikerna och den forskning som sker på högskolor och universitet. Det uppstår hela tiden krockar. Det är inte så konstigt, det är viktigt att veta vad konflikterna handlar om för att kunna förändra och förstå. Men för att man ska kunna undersöka mötena, krockarna och gränsszonerna så måste åtminstone vaga sektorer vara identifierade.

Och kanske ännu viktigare är att den ideella sektorn sedan 2000-talets början har vuxit – både vad det gäller omsättningen av pengar och antalet anställda. Det märks inte minst genom etableringen av Sektor3 – den egna tankesmedjan för sektorn. Filip Wijkström och Torbjörn Einarsson har i sina undersökningar av civilsamhället kunnat visa på hur sektorn vuxit under de senaste åren. Mellan 1992 och 2002 ökade antalet anställda inom sektorn med 25 000 medarbetare, delvis för att Svenska kyrkan blev en del av sektorn. Samtidigt har emellertid också omsättningen inom sektorn växt, liksom tilltron till sektorn som sådan. I takt med att sektorn omsätter mer pengar, handlar det också om att granska och analysera en mäktig sfär.

Mötena – både mellan praktiker och teoretiker, och mellan olika former av organisationer – borde ägnas mer uppmärksamhet, för att vi ska kunna se vad det är som händer i den här gigantiska sektorn. Här handlar det till viss del om att kartlägga, och att skaffa sig rådata kring engagemanget och hur det faktiskt ser ut. Det finns inte längre tre stora folkrörelser med förgreningar in i riksdagen, utan en uppsjö av rörelser, där blandformer och mutationer är mer än vanliga. De måste undersökas både för att förstå engagemanget och för att förstå det samhälle vi lever i.

I och med att sektorn vuxit har den, menar Filip Wijkström, också förändrats. Professionaliseringen inom sektorn har ökat – vilket speglas i det ökade antalet anställda, men också i de allt fler managementstyrda organisationerna och kommersialiseringen, som också Johan Hvenmark pekar på. Men professionaliseringen handlar också om att många av de enskilda människorna har blivit proffs. Det kan, som forskaren Magnus Karlsson visat, handla om brukare i brukarorganisationer som blivit ”superbrukare” eller experter, och då kan man fråga

sig vad som händer med det ideella.

Här i gränstrakterna mellan olika sfärer finns det mycket att studera. För vad betyder det att de olika formerna av engagemanget möts – vad händer med den enskilda människans olika rationaliteter?

Det har dessutom tillkommit en rad nya organisationer: till exempel är Svenska kyrkan inte längre statlig utan en del av det civila samhället. Samtidigt har de många stiftelser som funnits under hela 1900-talet och som alltid ingått i civilsamhället, blivit tydligare, och dessutom expanderat, och därmed kommit att spela en viktigare roll under de senaste åren. Sverige liknar andra länder på så sätt. Också detta borde undersökas mer, liksom hur – och om – Sverige eventuellt skiljer sig från en internationell arena.

De gamla folkrörelserna, som länge betraktades som unikt svenska, har omvandlats under de senaste åren.

– En gång i tiden var det genom de traditionella folkrörelserna som huvuddelen av engagemanget för samhället kanaliserades. Så är det inte längre, och det innebär en speciell utmaning för folkrörelseorganisationerna. Det är en utmaning som kanske inte märks år från år men som blir tydlig över en längre tid, säger Filip Wijkström.

Med ett retoriskt grepp ställer han sig frågan hur Civilsamhälle 3.0 kommer att se ut.

– Under 1800-talet växer associationerna sig starka, vilket Torkel Jansson så elegant har visat, och 1900-talet var folkrörelsernas århundrade, säger han. Men vilken form för människors idéburna engagemang kommer att dominera under de nästkommande hundra åren?

Det finns forskning om enfrågerörelser, om samhällsengagemang och liknande, men det behövs mer, för det saknas fortfarande mycket kunskap. Vi vet till exempel inte mycket om vad som händer i en mer transnationell värld och i ett samhälle som inte längre är så homogent som det svenska var under 1900-talet.

För svensk del är det också intressant att Sverige börjar likna övriga Europa. Allt mer välgörenhet, starkare civilsamhälle, mer blandformer i välfärdsorganiseringen och fler stiftelser – men vad betyder det? Spelar det faktiskt någon roll? Är det i grunden en förändring av det svenska samhället, av den svenska modellen, eller bara krusningar på ytan? Eller håller Sverige till följd av det nya civilsamhället på att byta skepnad?

Också detta är frågor som framtidens forskare måste hugga tag i.

Därtill kommer studierna av det internationella, transnationella och globala civilsamhället, där det visserligen finns studier, men där det fortfarande finns mycket att göra.

Att civilsamhället spelar roll – som begrepp, som företeelse, som ideal och som underlag för en politisk diskussion – måste man säga. De 220 miljoner kronor som riktas direkt till forskning om sektorn är

bara ett tecken på det. Man kan se pengarna som en flirt till en omhuldad sektor. Men bortom politikernas ofta ganska vaga önskemål om ett livaktigt civilsamhälle, finns det också en rad intressanta frågor och problem som hör det vagt definierade civilsamhället till. Inte minst är det en viktig uppgift att undersöka varifrån kärleken till civilsamhället kommer.

Så oavsett om man ser civilsamhället som ett retoriskt knep för att sälja ut välfärden och att lägga om biståndspolitiken eller om man ser den stora och livaktiga ideella rörelsen – där både Hells Angels och Kyrkomåla BK ingår – det sociala entreprenörskapet och den nya organiseringen av välfärden i kommuner och landsting som centrala för förståelsen av begreppet civilsamhälle, är det uppenbart att civilsamhället förtjänar att undersökas om man vill förstå dagens svenska samhälle och vår omvärld.

Appendix I.

Områdesgruppen för forskning om civilsamhället

ERIK AMNÅ är professor i statskunskap vid Örebro universitet. I den mångvetenskapliga forskargruppen Youth & Society (YeS) samordnar han ett sjuårigt forskningsprogram, finansierat av Riksbankens Jubileumsfond, om hur unga utvecklar sina olika former av samhällsengagemang i vardagslivets processer i hem, skola, kompisar, föreningsliv och Internet. 1995 tog han, på regeringens uppdrag, fram ett förslag till ett tioårigt forskningsprogram om ideell verksamhet. 1997–2000 var han huvudsekreterare i Demokratiutredningen. Sedan 2008 är han förbundsordförande i Studieförbundet Bilda, vars medlemsorganisationer bland annat representerar de svenska frikyrkosamfundet, de ortodoxa kyrkorna och det katolska stiftet i Sverige.

Erik.Amna@oru.se

CHRISTINA GARSTEN är professor i socialantropologi vid Stockholms universitet och sedan länge verksam vid Score (Stockholms centrum för forskning om offentlig sektor). Hennes forskningsintressen kretsar kring organisation och marknad i det västerländska samhället, globaliseringsprocesser och former för normering och styrning i organisationer. Under senare år har hon forskat på företagens sociala ansvar och hur strävan efter transparens och ansvarighet gentemot det vidare samhället tar sig uttryck. Hon har tidigare varit styrelseledamot i Riksbankens jubileumsfond och ordförande i en av dess beredningsgrupper. Hon har också varit gästforskare vid ett flertal utländska universitet, bland andra Stanford University, Cambridge University och Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales.

Christina.Garsten@socant.su.se

MALIN GAWELL är forskare på Institutet för entreprenörskaps- och småföretagsforskning (ESBRI). Hon disputerade 2007 på en avhandling om "Activist Entrepreneurship" och har sen dess fortsatt sin forskning med fokus på socialt entreprenörskap framför allt med rötter i civilsamhället – både i en svensk och i en global kontext. Hon arbetar också som policyrådgivare och skrev, på uppdrag av Folkkrörelseutredningen, det förslag som ligger till grund för regeringens forsknings-satsning inom området, och har varit sekreterare i områdesgruppen.

Malin.Gawell@esbri.se

BENGT GÖRANSSON var statsråd 1982–1991 (grundskola, kultur, media -89, utbildningsminister 89–91), ordförande i Demokratiutredningen 1997–2000. Tidigare verksam i resebranschen och som chef för

Folkets Husföreningarnas Riksorganisation. Aktiv i svenskt folkrelseliv sedan tidig ungdom, bl. a. nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen. Haft ett antal ordförandeuppdrag på riksnivå, bl. a. Föreningen Norden, Sveriges Konstföreningars Riksförbund och Svenska Riks-teatern. Innehar år 2010 gästprofessuren till Torgny Segerstedts minne vid Göteborgs Universitet. *Bengt.Goransson@abfstockholm.se*

MARIANNE AF MALMBORG var rikslottachef 1986–1994 och generalsekreterare för Cancerfonden 1997–2003. Engagemanget i och för den idéburna sektorn började tidigt och har fortsatt genom ordförandeskap i Ideell Arena, ett samarbete mellan ett 60-tal ideella organisationer med syfte att stärka ledarskapet inom sektorn och framför allt främja forskningen om denna. Hennes huvudsakliga intresse är ledning och ledarskap i ideella organisationer eftersom dessa på grund av sitt ofta specifika engagemang ställer särskilda krav på sina ledare. Hon har bland annat verkat för inrättandet av en sexårig forskartjänst rörande ideella organisationers ledning, organisering och ekonomi. *lindquist.afmalmborg@telia.com*

KRISTINA PERSSON är arbetande styrelseordförande i tankesmedjan Global Utmaning, ordförande för Föreningen Norden samt ledamot av ett antal styrelser, bl.a Utrikespolitiska Institutet, African Wildlife Foundation och Mittuniversitetet. Hon är också senior rådgivare till den Brysselbaserade tankesmedjan European Policy Center och ledamot av Invest in Sweden Agencys ekonomiska råd. Åren 2001–2007 var hon vice Riksbankschef, 1995–2001 landshövding i Jämtlands län samt dessförinnan riksdagsledamot och EU-parlamentariker samt verksam som ekonom och utredare i olika fackliga sammanhang och organisationer. *kristpers@gmail.com*

MATS ROLÉN, forskningsdirektör och docent i historia, är sedan 1998 anställd vid Riksbankens Jubileumsfond. Han disputerade år 1979 vid Uppsala universitet på avhandlingen Skogsbygd i omvandling. Hans forskning har huvudsakligen avsett det norrländska inlandets ekonomiska och sociala historia under 1800- och 1900-talen. Bland hans tryckta skrifter kan nämnas Jämtlands och Härjedalens historia. Femte delen. 1880–1980 (huvudförfattare och redaktör, Uddevalla 1990) och Kring länsherrens gård. Länsstyrelsen i Jämtlands län 1810-1995 (huvudförfattare och redaktör, Östersund 1995). Åren 1992-98 var han enhetschef vid Forskningsrådsnämnden (FRN) och forskare vid Mitt-högskolan. Rolén är ordförande i områdesgruppen för forskning om civilsamhället. *Mats.Rolen@rj.se*

LARS SVEDBERG är professor och föreståndare vid Enheten för forskning om det civila samhället på Ersta Sköndal högskola. Han har skrivit ett tiotal böcker och ett stort antal andra texter om socialt utsatta grupper, marginella positioner och civilsamhället.

Lars.Svedberg@esh.se

HÅKAN THÖRN är professor i sociologi vid Göteborgs universitet. Hans forskning behandlar sociala rörelser, civilsamhället och globalisering. Han är bland annat författare och redaktör till böckerna *Anti-Apartheid and the Emergence of a Global Civil Society* (2006), *The Politics of AIDS: Globalization, the State and Civil Society* (2008 red. tillsammans med Maj-Lis Follér) och *Global Civil Society: More or Less Democracy* (red. tillsammans med Mikael Löfgren). För närvarande leder han två forskningsprojekt med anknytning till forskning om civilsamhället: ”Innerstaden som offentlighet”, om sociala rörelsers roll i urban omvandling och ”Governing AIDS through Civil Society”, om bistånd till AIDS-arbetet i civilsamhället i södra Afrika.

Hakan.Thorn@sociology.gu.se

HANS WESTLUND är professor i regional planering vid KTH och i entreprenörskap vid Internationella Handelshögskolan i Jönköping. Han har lång erfarenhet av forskning kring social och ekonomisk utveckling i Sverige och internationellt och har bl.a. varit gästprofessor vid Tokyo University. Under 2000-talet har han bedrivit internationellt uppmärksammas forskning om socialt kapital och publicerade bl.a. boken *Social Capital in the Knowledge Economy*. Han leder f.n. två Formas-finansierade projekt om stads- och landsbygdsutveckling.

hans.westlund@abe.kth.se

FILIP WIJKSTRÖM är verksam som forskare och lärare vid Handelshögskolan i Stockholm (HHS) med tjänst som docent i företagsekonomi och sedan 2004 även som chef för Ekonomiska Forskningsinstitutet (EFI). Han disputerade 1998 med de båda verken ”The Non-profit Sector in Sweden” (Manchester University Press, med Tommy Lundström) samt ”Different Faces of Civil Society” (EFI). Wijkström är forskningsmässigt verksam framför allt i ett internationellt sammanhang men publicerar sig även på svenska (se www.civilsociety.se). I sin forskning intresserar han sig sedan början av 1990-talet för det civila samhället, dess organisationer och deras roll och betydelse i samhället. Sedan 2000 handleder han kontinuerligt doktorander i HHS forskarutbildning. *afw@hhs.se*

Appendix II.

Aktiviteter som Riksbankens Jubileumsfonds områdesgrupp för forskning om det civila samhället medverkat i

European PhD Network-meeting on Civil Society – arrangerat av Handelshögskolan i Stockholm (se www.civilsociety.se) i samverkan med Stockholm School of Entrepreneurship, ESBRI och områdesgruppen. Stockholm maj 2004.

”*Civilsamhället. Några forskningsfrågor*” – samtal utifrån områdesgruppens första skrift med professor Sverker Sörlin (KTH), Drude Dahlerup (Stockholms universitet) och Lars Trädgård (Columbia University och Ersta Sköndal Högskola). Ersta Sköndal Högskola i samverkan med områdesgruppen. Stockholm januari 2006.

”*Re-inventing Europe – a Cosmopolitan Vision*” – öppen föreläsning med professor Ulrich Beck från universitetet i München. Handelshögskolan i Stockholm i samverkan med områdesgruppen. Stockholm juni 2005.

”*The Politics of AIDS: Globalization and Civil Society*” – internationell konferens arrangerad av Göteborgs universitet i samverkan med Världskulturmuseet, Sida/SAREC och områdesgruppen. Göteborg maj 2006.

Nonprofit Policy Forum (NPF) – ny internationell akademisk tidskrift, där Handelshögskolan i Stockholm tillsammans med Trinity College i Dublin och Wirtschaftsuniversität Wien ansvarar som redaktörer för norra och västra Europa. För ”Call for papers” se <http://aysps.gsu.edu/nsp/index.html>. Våren 2011 planeras ett temanummer med fokus på Norden/Norra Europa.

”*Civil Society – research perspectives and contemporary challenges*” – samtal med professor Bo Stråth och fil.dr Jens Sörensen vid European University Institute i Florens, Italien, maj 2006.

”*Civil Society – from a Swedish Perspective*” – seminarium vid University of Bolognas masterprogram ”International studies in philanthropy and social entrepreneurship”. Bologna, Italien maj 2006.

”Emerging Civil Society Intermediaries” – samtal med tankesmejkan Globus et Locus i Milano, Italien, maj 2006.

”*Civilsamhällets roll för landsbygdsutveckling*” – seminarium med Hällesjö Byförening och ABF i samverkan med områdesgruppen. Hällesjö, Kälarne, augusti 2006.

”*Civil Society – More or Less Democracy*” – seminarium i samband med World Social Forum i Nairobi. Göteborgs universitet i samverkan med Dag Hammarskjöldsfonden och områdesgruppen. Nairobi, Kenya januari 2007.

”*The Normative Implications of New Forms of Participation for Democratic Policy Process*” – internationell konferens arrangerad av Örebro universitet i samverkan med CINEFOGO Network och områdesgruppen. Grythyttan maj 2008.

European Citizens Consultations (europeiska medborgarråd), Karlstad 24–25 mars 2007, i samverkan med Global utmaning, EU-kommissionen och King Baudouin Foundation, Bryssel.

”*New forms of citizen participation*” – Europeisk forskarkonferens arrangerad av Örebro universitet i samarbete med CINEFOGO Network och samverkansgruppen. Grythyttan maj 2008. Publikation: *New forms of citizen participation. Normative implications*. Erik Amnå (ed). Baden-Baden: Nomos 2010.

”*Civilsamhällets idéhistoriska rötter*” – seminarier serie arrangerad av Ersta Sköndal Högskola i samverkan med områdesgruppen. 2008–2009.

European Citizens Consultations (europeiska medborgarråd), Örebro 21–22 mars 2009. I samverkan med Örebro universitet, EU-kommissionen och King Baudouin Foundation.

”*Contemporary European Perspectives on Volunteering*” – internationell konferens arrangerad av Ersta Sköndal Högskola i samverkan med CINEFOGO Network och områdesgruppen. Stockholm september 2008.

”*Är svensken människa?*” Seminarium om Henrik Berggrens och Lars Trägårdhs bok med samma namn med författarna, landshövding Mats Svegfors och doktoranden Helene Lindberg samt violinisten Katarina Andreasson. Örebro universitet 2008.

“Civil Society, Social Capital and Economic Development” – internationell konferens arrangerad av KTH i samverkan med Jönköpings Internationella Handelshögskola och områdesgruppen. Stockholm september 2009.

”The Social Dimension of Religion in Civil Society – A Comparative European Perspective” – internationell konferens arrangerad av Ersta Sköndal högskola i samverkan med CINEFOGO Network och områdesgruppen. Stockholm september 2009.

”Pågående postdokforskning om civilsamhället” – seminarium med forskare och samarbetsorganisationer inom RJs postdokprogram för forskning om civilsamhället. Arrangerat av Riksbankens Jubileumsfond i samverkan med Ideell Arena april 2008 respektive oktober 2009.

”En demokrati i kris?” – seminarium arrangerat av Sällskapet riksdagsledamöter och forskare (RIFO) i samverkan med områdesgruppen. Stockholm januari 2010.

Appendix III.

Postdoktorala projekt finansierade av Riksbankens Jubileumsfond, Hyresgästföreningen, Sensus Studieförbund, Svenska Sällskapet för Folknykterhet och Folkuppfostran och Vårdförbundet

Projektstart 2008 (tre år)

FIL.DR JENS SÖRENSEN, Utrikespolitiska Institutet: *Civilsamhället och den nya bistånds- och säkerhetspolitiken.*

FIL.DR URBAN MARKSTRÖM, Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet, och FIL.DR MAGNUS KARLSSON, Ersta Sköndal högskola: *Idealitet i omvandling. Det civila samhällets organisationer på det psykiatriska området.*

FIL.DR SUSANNE LUNDÅSEN, Ersta Sköndal Högskola: *Föreningslivets inflytande i det lokala.*

FIL.DR MAGNUS JEGERMALM, Ersta Sköndal Högskola: *Det civila samhället i en skandinavisk välfärdsstat – trender av informell omsorg och frivilliginsatser.*

Projektstart 2009 (två år)

EKON.DR JOHAN HVENMARK, Ersta Sköndal Högskola: *I gränslandet mellan näringsliv och civilsamhälle – om användandet av managementmodeller i svenska ideella organisationer.*

FIL.DR MARTA REUTER, Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet: *Europeisering i ord och handling: institutionell förändring inom civilsamhället.*

FIL.DR CATARINA LUNDSTRÖM, Institutionen för socialt arbete, Mittuniversitetet, Östersund: *Välfärd och kulturell kolonialism.*

FIL.DR ANDERS SJÖGREN, Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet: *Tillhörighetens och utanförskapets politik: Landrättigheter, medborgarskap och civilsamhället i Kenya och Uganda.*

